

HAMZA KURTANOVIĆ

Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu

IDŽAZETNAME U ZBIRCI OSMANSKIH DOKUMENATA GAZI HUSREV-BEGOVE BIBLIOTEKE U SARAJEVU

Sažetak

U ovom radu predstavljeno je dvadeset idžazetnama koje se čuvaju u Zbirci osmanskih dokumenata Gazi Husrev-begove biblioteke. S izuzetkom jedne idžazetname, sve ostale su rukopisni primjerci. Obradene idžazetname pripadaju različitim autorima i izdavane su za različite discipline. Neke od njih izuzetno su vrijedne zbog svojih iluminacija ili nekog drugog elementa koji ih čini jedinstvenim. Idžazetnama, uz svoje sastavne elemente, jeste resurs iz kojeg se mogu crpiti podaci za izučavanje školstva i obrazovanja. Budući da neke idžazetname datiraju iz perioda 20. stoljeća, moguće je kroz ovjere istih analizirati i pratiti promjene u obrazovnim regulativama. Navedene ovjere, koje se javljaju početkom prošlog stoljeća, prikaz su potrebe da se tradicionalni oblici diploma usklade s potrebama novog vremena. U tom smislu, u ovom radu ovjere su tumačene kao sastavni dio idžazetname. U prilog tome da se idžazetnama može posmatrati kao zaseban književni žanr ide činjenica da izdavač iste ne odstupa od tradicionalne forme idžazetname. Tu vjernost tradicionalnoj formi idžazetname, koju su slijedili njeni izdavači, primjećujemo kroz obrasce idžazetnama s ostavljenim prostorom za ime učenika, kao što je slučaj u pojedinim idžazetnamama u ovome radu. Jer, često je ta vjerodostojno preslikana forma obogaćena visokostiliziranim, rimovanim i ritmovanim tekstom. Zbog te svoje specifičnosti, prevodiocima idžazetnama nerijetko biva izazov prenijeti sve stilske i sadržajne vrijednosti u prijevodu na bosanski jezik. Odlučili smo da obradu, u skladu sa stanjem idžazetname i dostupnim podacima, utemeljimo na širokom opisu vanjskog i unutrašnjeg izgleda, ali i podacima o sadržaju idžazetname. Pri tome, navodili smo i najosnovnije podatke, kao što su: ime učitelja, ime učenika, vrsta idžazetname, jezik, signatura, broj listova, mjesto izdavanja, datum izdavanja i dimenzije.

Ključne riječi: idžazetnama, *iğāza*, sened, regista, rukopis.

O etimologiji, sadržaju i klasifikaciji idžazetnama

Riječ *iğāza* nosi niz značenja, kao što su: dopuštenje, ovlaštenje, punomoć, odobrenje, licenca, diploma.¹ Korijen ove riječi čine konsonanti

1 Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, III izdanje, Sarajevo: El-Kalem, 1997, str. 250 i 251.

ğ, w, z. Riječ *iğāza* masdar je četvrte proširene glagolske vrste u arapskom jeziku, sa paradigmom *if'āl*. Glagol *ağāza*, iz kojeg je izveden spomenuti masdar, pored svojih primarnih značenja, kao što su *proći kroz*, *proputovati*, *ostaviti za sobom*, *izvršiti*, može imati i značenja koja možemo poistovjetiti sa značenjima masdara *iğāza*. To su: *ovlastiti*, *opunomoćiti*, *potvrditi*, *odobriti*.

U kombinaciji sa perzijskim sufiksom *nāme*, izvedenim iz imenice istoga oblika², arapski masdar *iğāza* tvori izraz *iğāzatnāme* (*icâzetname*) u značenju *papira* ili *dokumenta za dozvolu*.³ Postoje i drugi izrazi izvedeni iz ovog korijena, u različitim morfološkim oblicima, koji korespondiraju sa glavnim značenjskim odrednicama *idžaze* ili *idžzetname*.⁴

Termin *iğāza* u hadiskoj nauci koristio se u značenju davanja usmenog ili pismenog odobrenja za prenošenje hadiske predaje. Općenito, *idžzetnama* bi se mogla definisati kao pisani dokument koji su učitelji davali učenicima koji su svoje obrazovanje upotpunili u medresama, tekijama ili u određenoj oblasti zanatstva.⁵

Postoje opće i posebne *idžzetname*. Opće *idžzetname* dodjeljivane su učenicima koji su stekli obrazovanje iz više islamskih oblasti. Posebne *idžzetname* dodjeljivane su učenicima koji su stekli obrazovanje iz jedne naučne oblasti ili za određeno djelo iz neke oblasti. Naprimjer, *idžzetnama* za hadis, šerijatsko nasljedno pravo, Buharijev ili Muslimov *Şahîh* itd.⁶

Sastavni dijelovi *idžzetname* su:

1. *Besmela* – uvodna bismila zauzimala je mjesto na početku *idžzetname*. Tradicija je nalagala da prvi red svih pisanih tekstova, tj. rukopisa u islamskoj literaturi počinje bismilom, kao premisom kojom se počinje svaki važan posao;

2 Riječ *nāme* nosi, između ostalih, sljedeća značenja: *pismo* i *knjiga/poslanica* (v. Mubina Moker i Đenita Haverić, *Perzijsko-bosanski rječnik*, Sarajevo: Ibn Sina, 2010, str. 1148). U klasičnom se perzijskom jeziku ova riječ počela upotrebljavati kao drugi dio složenica kojima se označavaju knjige, da bi vremenom – usljed česte upotrebe – dobila i svojstva sufiksa.

3 Više vidi: Niyazi Karabulut, „İcâzetnameler ve Bir İcâzetname Örneği (Silve’li Yusuf Efendi)”, u: *Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri)*, Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2016, str. 386.

4 Niyazi Karabulut u prethodno spomenutom radu o *idžzetnamama* definira značenja izvedenih oblika iz korijena ğ, w, z, koji su na semantičkoj ravni bliski. Između ostalog, navodi da se termin *icâzet* koristi u značenju dozvole koju je davao učitelj učeniku za uspješno završene predmete u skladu sa nastavnim planom medrese. Termin *icâzetname* bi bio dokument koji se izdavao kao pisana potvrda te dozvole. Termin *mücâz* označava učitelja koji je izdavao diplomu, a *mücâz* učenika kome je data (pisana) dozvola.

5 *İslam Ansiklopedisi*, XXI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, str. 393.

6 Na temu *idžzetname* ozbiljnije su pisali Omer Nakičević, Haso Popara, Dževad Hrvačić i dr.

2. Hamdela – zahvala Allahu za blagodati kojima nas dariva;⁷
3. Taslija – podrazumijeva učenje salavata na poslanika Muhammeda, a. s.;⁸
4. Kelime-i šehadet;⁹
5. Isticanje važnosti znanja, spoznaje i dotične nauke. Obično se ajetima, hadisima i riječima velikih islamskih učenjaka nedvosmisleno ukazuje i podsjeća na važnost učenja i podučavanja;¹⁰
6. Isticanje važnosti *seneda* u idžazetnami, tj. koliko je naučna linija (*silsila*) važan element idžazetname. Dakle, *sened* kao svojevrsna potvrda autentičnosti i ispravnosti važan je i neizostavan dio prenošenja znanja u islamskoj tradiciji.¹¹ Isticanje *silsile* i *seneda* jeste garancija da je učenik svoje obrazovanje stekao na vjerodostojnim izvorima i pred priznatim učiteljima. Također, potpuni smisao tradicije izdavanja idžazetnama može se ogledati kroz kontinuitet i prirodu lančanog prenošenja. Na taj način vršila se verifikacija priznate i vjerodostojne literature, ali i prenosilaca koji su činili naučnu liniju;
7. Navođenje imena učenika¹², s posebnim naglaskom na učenikove kompetencije glede nauke za koju prima idžazetnamu. U tom smislu, navodi se koliko je vremena utrošio na izučavanje te nauke pred svojim učiteljem itd.;
8. Navođenje učiteljeve *silsile* i potvrda da učenik sada može samostalno prenositi to znanje na svoje učenike. U *silsili* učitelj spominje ime svog učitelja, zatim ime učiteljevog učitelja, pa sve do prvog i osnovnog izvora relevantnog za tu nauku. Najčešće taj lanac seže do Poslanika, a. s.;
9. Savjeti učitelja učeniku na koji način će ispuniti preuzetu odgovornost. U ovom dijelu, učitelj obično od učenika traži da ga se sjeti u svojim dovama;

7 Primjerice, *hamdela* u idžazi pod signaturom A-2260/TO: الحمد لله الذي علمنا ما لم نعلم وأسعدنا بتعليم العلوم وأكرم ونظم بالمعاملات الشرعية مصالح الأنام وضبط بالمعاهدات السمعية قواعد الأحكام...

8 *Taslija* u istoj idžazetnami (A-2260/TO) glasi: والصلاة والسلام على محمد المرشد للأمم وعلى آله وأصحابه العالمين...

9 *Kelime-i šehadet* u istoj idžazetnami (A-2260/TO): أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له شهادة الملكة وأولي لعلم ونشهد أن سيدنا محمدا عبده ورسوله الذي شهد بعلو شأنه وسمو مكانه البدر التم

10 Vidi idžazetnamu pod signaturom A-2263/TO: وعظم شأنه في معظم كلامه تعظيماً حتى قال ونعلمك ما لم تعلم... وورد عن سيد الأصفياء وأنه قال صلى الله تعالى عليه وسلم من سلك طريقاً يلتمس فيه علماً سهل الله له طريقاً إلى الجنة... وأن العالم يستغفر له من في السماوات ومن في الأرض حتى الحيتان في الماء...

11 O važnosti *seneda* u idžazetnami pod signaturom A-2265/TO: ولذا قالوا: الإنسان في يد العالم الرشيد كالسيف في يد البطل الفريد

12 Nekada se navode i drugi autobiografski elementi, kao što su ime oca, nadimak koji je učenik koristio, porodično ime, tj. prezime, mjesto porijekla itd.

10. Na kraju idžazetname, kao i na početku, dolazi zahvala Bogu (*hamdala*) i salavati na Poslanika (*tašliya*);

11. Ispod teksta idžazetname učitelj ispisuje svoje ime, porijeklo¹³ te mjesto i datum izdavanja idžazetname. Uobičajeno je da se ispod potpisa nalazi učiteljev pečat.¹⁴

Dodjela idžazetname učeniku bila je sastavni dio sistema islamskog obrazovanja i zauzimala je važno mjesto unutar te tradicije. Razina obrazovanja ili stečenog znanja iz neke discipline mogla se vrednovati na različite načine. Praktičan i vjerodostojan način da se pristupi tom vrednovanju bio je putem izdavanja idžazetnama. Nakon što bi učenik pred učiteljem završio školovanje¹⁵, dodjeljivala bi mu se idžazetnama. Sa svojim uobičajenim strukturalnim elementima i lancem prenosilaca, idžazetnama je izdavana za različite discipline. Najčešće su to bile islamske discipline poput hadisa, tefsira, fikha itd., ali očigledna je njena prisutnost i u drugim naučnim oblastima, kao što su matematika, medicina, farmacija itd.

Kroz historiju islama pokazalo se da učenjaci koji su autoriteti u svojoj oblasti nisu stasavali lahko i za kratko vrijeme. Oni su ostavili trag u prošlosti i postali uzorom generacijama koje su dolazile, ali iza tog uspjeha, bez sumnje, stoje strpljivost i spremnost da svoj život posvete znanju. Nakon dugotrajnog školovanja u obrazovnim ustanovama sticali su pravo na „svjedodžbu” primjerenu njihovoj znanstvenoj razini, kojom su dokazivali da su kompetentni u svojim stručnim područjima. To je bio način da se aktivno uključe u društveni život.¹⁶

Danas bismo idžazetnamu mogli nazvati diplomom, licencom ili potvrdom o kvalifikaciji. U svakom slučaju, dvojaka je primjena i važnost idžazetnama. Kao prvo, njihova vrijednost može se crpiti u sferi sentimentalnoga kao neka vrsta trajnoga sjećanja na učenjake iz prošlosti. Takva vrijednost, zasigurno, afirmira tradiciju sjećanja. Istovremeno, ti tekstovi, najčešće pisani rukom i pripremani s velikom pažnjom, predstavljaju znanstvene dokumente koji imaju važno mjesto u povijesti islamskog obrazovanja, jer dokumentiraju sve ono što je jedan učenik stekao od znanja i to vjerodostojno prenio kasnijim generacijama.

13 Tu se misli na grad iz kojeg dolazi ili pseudonim po kojem je bio poznat. Pseudonim je, nerijetko, upućivao na njegovo porijeklo.

14 Struktura podjele idžazetname preuzeta iz: Niyazi Karabulut, „İcazetnameler ve Bir İcazetname Örneği (Silve’li Yusuf Efendi)”, str. 386-387.

15 Ovdje se pod terminom *školovanje* podrazumijeva izučavanje uže ili šire naučne oblasti, jednog ili više naučnih djela.

16 Više o ulozi idžazetname u društvenom životu vidi: Fikret Karaman, „Eğitimde Bilimsel Bir Belge: İcazetnâme ve İçeriği”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX/2018, str. 10.

Dodatni značaj idžazetname ogleda se u njenoj iscrpnosti u pogledu biografskih elemenata učitelja i učenika. Primjera radi, u idžazetnami Derviša Korkuta navedeni su elementi autorovog profesionalnog života: u kojem gradu radi, na kojoj poziciji itd.¹⁷ Prema tome, idžazetname su svojevrsne biografske i bibliografske mape izdavača i primaoca, a često i drugih značajnih ličnosti koje izdavač izdvaja po određenim prioritetima i utvrđenom naučnom konsenzusu.

Korpus i metoda analize idžazetnama u Zbirci osmanskih dokumenata Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu

U ovom radu obrađeno je ukupno 20 idžazetnama.¹⁸ Uglavnom je riječ o idžazetnamama koje su izdavane za islamske znanosti (hadis, tefsir, fikh i sl.). Ipak, među njima se nalaze i idžazetname za učenje *virđova*¹⁹, vođenje nekog esnafa i sl. Zbog toga smo za pojedine idžazetname ponudili i alternativne nazive, jer njihov sadržaj ne odgovara u potpunosti sadržaju tradicionalne idžazetname.²⁰

Obrađene idžazetname razlikuju se po obimu, pismu, iluminacijama i drugim karakteristikama. Istovremeno, nekima od njih nedostaju osnovni elementi (ime učenika, datum, potpis učitelja i sl.) koji služe da se idžazetnama kompletno i temeljito obradi. S druge strane, elementi kao što su margine, zaštitni listovi, te vanjska ili unutrašnja strana poveza nerijetko su izvor važnih saznanja i relevantni za dodatno istraživanje.²¹

Prilikom određivanja vrste idžazetname, u fusnotama smo redovno navodili originalni tekst. Često su idžazetname bile potvrde o sticanju znanja iz više disciplina, te se ovaj metod, radi potpunog uvida, činio najvjerođostojnijim.

17 U tekstu idžazetname pod signaturom A-2265/TO, za izdavača idžazetname, Muhameda Hazima Korkuta, možemo vidjeti da su, pored njegovog imena i prezimena, navedeni i sljedeći podaci: njegova službena dužnost (muftija Travrnika), mjesto boravka (Travrnika), porodična linija (ime njegovog sina/učenika i oca/učitelja), službena dužnost koju je obnašao njegov otac. Prema tome, ovi podaci nude mogućnost rekonstrukcije društvenih prilika i odnosa na nivou lokalne historije, ali i u smislu genealoških istraživanja.

18 Od dvadeset obrađenih idžazetnama, sa izuzetkom jedne, sve su rukopisni primjerci.

19 Virđ je sufijfski termin koji označava ibadet, dovu i zikr koji se obavljaju u određeno vrijeme i u utvrđenom obimu s ciljem približavanja Bogu.

20 Vidi idžazetnamu pod signaturom A-3159/TO kojom se potvrđuje izbor hadži Abdulaha Saračevića za *ahibabu* i *čehaju* sarajevskih tabaka i ostalih esnafa ili idžazetnamu pod signaturom A-3160/TO koju šejh Muhamed Derviš izdaje nepozatom učeniku za obavljanje dužnosti nakšibendijskog šejha. Primjerice, ova idžazetnama istovremeno je i dozvola učeniku za obavljanje zikrova, učenje virđova i hatme hadžegan.

21 Među neobaveznim elementima često se mogu susresti pjesničke bilješke, različite ovjere, podaci o vlasnicima rukopisa i sl.

U ovom radu redosljed idžazetnama usklađen je sa brojem signature pod kojom su prvotno zavedene. Prilikom njihove obrade, za cilj smo imali utvrđivanje sljedećih elemenata: ime učitelja, ime učenika, vrsta idžazetname, jezik, signatura, broj listova, mjesto izdavanja, datum izdavanja i dimenzije. Osim ovih elemenata, navodili smo u kakvom stanju se nalazi idžazetnama, kao i sve druge bilješke na marginama, zaštitnim listovima ili povezu koje bi, eventualno, bile od koristi istraživačima. Detaljno smo, gdje god je bilo moguće, ponudili biografske i bibliografske podatke učitelja i učenika.

Pregled idžazetnama

1. Idžazetnama hafiza Muhameda Nazifa, sina Ahmeda (Muḥammad Naẓīf b. Aḥmad al-Bosnawī as-Saraylī), iz Sarajeva, koju mu je izdao Ahmed, sin Husejna (Aḥmad b. Ḥusayn, poznat kao Etmekçi-zade). Riječ je o muderiskoj idžazetnami²² na arapskom jeziku, koja se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod signaturom A-1232/TO i nalazi se na listovima 1b-11a. Idžazetnama je izdata 3. redžeba 1240/21. februara 1825. godine. Nema podataka o mjestu izdavanja. Dimenzije su 11,5 x 17,5 cm. Na početku rukopisa nalazi se jedan, a na kraju dva zaštitna lista, bez poveza. Na zaštitnom listu 1a nalazi se stari pečat Gazi Husrev-begove biblioteke. Na ovom listu stoji bilješka da idžazetnama ima deset listova.²³ Vjerovatno je riječ o bilješci njenog nekadašnjeg vlasnika. Ostale bilješke na ovom zaštitnom listu tek su parcijalno čitljive. Na listu 1a nalazi se namjerno brisana vlasnička bilješka. Ova idžazetnama predstavlja ukrašen kaligrafski primjerak. Listovi su sa kustodama. Tekst je ispisan *nash* pismom. Stranice su uokvirene širokom zlatnožutom trakom pojačanom dvjema tankim crnim linijama.²⁴ Osnovni tekst pisan je crnim mastilom lošeg kvaliteta, poroznim na dodir s vlagom. Vidljiva su djelimična oštećenja vlagom u uglovima stranica. Interpunkcija koja u tekstu odvaja rečenice ili njene dijelove okruglog je oblika, zlatnožute boje. Unvan (naslov) je, također, većim dijelom oživiljen zlatnožutom bojom. U obliku je kupole i u njemu su raspoređeni floralni motivi s grančicama i listovima u plavoj i crvenoj boji, omeđeni s dva okvira u plavoj i roza boji. Prostor predviđen za dekorativni ispis unvana ostavljen je neispisan. Na listu 5b, pri dnu stranice, u pravougaoniku uokvirenom tankom linijom, na

22 طلب مني الإجازة... فقلت هيهات هيهات إني غير لائق الآن بالاستجازة فضلا عن الإجازة بالنسبة إلى علوم أسلاف الكرام المتقدمين... لكن تفكرت في روعي لو لم اجتنر لضاعت السلسلة العالية... فحضر مجلس الفقير في أثناء التدريس والتكبير وأحست منه الذكاء والفهم والاستعداد وأجزت له ما يجوز روايته ونقله مني من العلوم النافعة

23 Bu benim kitabımda on yaprak var. (U ovoj mojoj knjizi ima deset listova.)

24 Unutrašnja linija na stranicama 1b i 2a zlatnožute je boje, dok su vanjske i unutrašnje linije na ostalim stranicama crne boje.

zlatnožutoj podlozi bijelom bojom ispisano je ime učenika.²⁵ Idžazetnama je potpisana rukom učitelja.²⁶ Ispod potpisa nalazi se njegov lični pečat iz 1236/1820-21. godine, što označava godinu izrade pečata, sa čitljivim imenom (عبدہ أحمد)²⁷.

2. Idžazetnama Salima Hilmića Hadžimerovića (Sālim b. Muṣṭafā Ḥilmī al-Bosnawī)²⁸ iz racionalnih i tradicionalnih znanosti²⁹, koju mu je izdao Ahmed Ramiz Šehri (Aḥmad Rāmiz b. Ḥasan al-Istanbūlī).³⁰ Napisana je na arapskom jeziku i nalazi se na listovima 1b-10a pod signaturom A-2260/TO. Izdata je u Istanbulu u drugoj dekadi džumadel-ahira 1322/23. august – 1. septembar 1904. godine. Na listu 1a stoji ovjera Ministarstva vera Kraljevine SHS, datirana 26. decembra 1923. godine.³¹ Dimenzije su 14,5 x 22,5 cm. Ova idžazetnama je kaligrafski ukrašen primjerak ispisan *nash* pismom. Prilikom uvezivanja dodan je na početku jedan, a na kraju dva zaštitna lista. Povez rukopisa je kartonski, u dobrom stanju. Korice s vanjske strane ukrašene su okvirom sa širokom zlatnožutom trakom pojačanom po jednom tankom linijom s unutrašnje i vanjske strane. Centralni dio čini pravougaono polje popunjeno linijama koje se međusobno sijeku i formiraju kvadratne oblike s utisnutim krugovima zlatnožute boje. Okvir centralnog pravougaonog polja čine dva tanka okvira zlatnožute boje. U gornjem dijelu ovog polja, u centralnoj poziciji, upisano je ime primaoca idžazetname (سالم)

25 وولدي المعنوي حافظ القرآن محمد نظيف بن أحمد البوسنوي السرايبي

26 قد صدر الإجازة مني في يوم الأحد في ثلاثة أيام مضت من شهر رجب سنة أربعين بعد المائتين والالف من هجرة من له العز في الدارين والشرف وأنا الفقير المعترف بالعجز والقصر تراب أقدام العلماء وخادم الطلاب حافظ أحمد العريف بتمكجي زاد أكرمه الله تعالى الحسن والزيادة

27 ‘Abduh Aḥmad.

28 Salim-efendija Muftić, sin Mustafe Hilmi-efendije Hadžimerovića, rođen je u Sarajevu 1876. godine. Nakon mekteba upisao je Kuršumliju medresu, a kasnije i uspješno završio Šerijatsku sudačku školu. Školovanje je nastavio u Istanbulu, gdje je i dobio idžazetnamu poznatog učenjaka hadži Ahmed-efendije Šehrija. U službi se kretao od pomoćnog muderisa u Gazi Husrev-begovoj medresi, sarajevskog muftije, do predsjednika Ulema-medžlisa. Umro je 1938. godine u Sarajevu (v. Ahmed Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka, 2018, str. 359; Mahmud Traljić, *Istaknuti Bošnjaci*, Sarajevo: El-Kalem, 1998, str. 201-205).

29 لمأقرأ علي المنقول والمعقول فاستخبرته ووجدته جديراً وحقيقاً لإجازتي فأجزت له بشرط لا ينساني عقيب التدريس... كما أجازني شيعي واستاذي العالم كل العالم الحاج يوسف ضياء الدين

30 Ahmed Ramiz Šehri bio je muderis u medresi Sulejmaniji u Istanbulu (v. Hasan Kalešić, *Najstariji vakufski dokumenti u Jugoslaviji na arapskom jeziku*, Priština: s. n., 1972, str. 45).

31 Ovjera je datirana 26. decembra 1923. godine kao potvrda da je to idžazetnama (diploma) za svršenu medresu u Carigradu (Istanbulu), izdata od Ahmeda Ramiza Šehrija, muderisa, a glasi na ime Salima, sina Mustafe iz Bosne. Ispod teksta stoji pečat Ministarstva vera Kraljevine SHS i potpis Hasana M. Repca, načelnika Ministarstva vera.

(أفندي). Unutrašnja strana preklopa presvučena je ukrasnim ebru papirom sa svijetloplavom podlogom na koju su utisnute zvijezde i krugovi koji su u nizovima naizmjenično postavljeni jedni pored drugih. Listovi sadrže kustode, a na naslovnom listu nalazi se unvan, bogato ukrašen floralnim elementima u zlatnožutoj, plavoj, zelenoj i crvenoj boji. Na bijeloj podlozi u sredini unvana crvenim mastilom ispisano je *iğāzatnāma*. Tekst osnovnog djela pisan je *nash* pismom i crnim mastilom, postojanim na dodir sa vlagom. Uokviren je zlatnom trakom koja je pojačana crvenom linijom s vanjske i tankom zlatnom linijom s unutrašnje strane. Izuzetak je ime primaoca idžazetname, koje je ispisano crvenim mastilom. Komentarisani dijelovi teksta pisani su crnim mastilom. Na rukopisu nisu vidljiva veća oštećenja. Interpunktija za odvajanje rečenica ili njenih dijelova ima oblik kruga zlatnožute boje. Na listu 10a, nakon savjeta učitelja učeniku i dove slijedi svojeručna bilješka izdavača idžazetname u kojoj, nakon zahvale Bogu i salavata na Muhammeda, a. s., učitelj kaže da je izdiktirao ovu idžazetnamu u drugoj dekadi džumadel-ahira 1322. godine.³² Ovjerena je njegovim ličnim pečatom, a samo dio je čitljiv (السيد أحمد).³³

3. Opća idžazetnama³⁴ Salima Hilmija Hadžiomerovića.³⁵ Izdavač idžazetname je Ahmed Ramiz Šehri. Nalazi se na listovima 10b-21a pod signaturom A-2260/TO. Izdata je u Istanbulu u drugoj dekadi džumadel-ahira 1322/23. august – 1. septembar 1904. godine. Budući da se nalazi u istom povezu kao i prethodno navedena idžazetnama, obilježja poveza, bilo vanjske ili unutrašnje strane, identična su idžazetnami pod istom signaturom, na listovima 1a-10a. Dovoljno je navesti samo stavke po kojima se ova idžazetnama razlikuje od prethodne. Unvan koji se nalazi na naslovnom listu bogato je ukrašen floralnim motivima u plavoj, crvenoj, zlatnožutoj i zelenoj boji. Pismo, mastilo, linije oko teksta i njihove boje, okviri za komentare te dimenzije isti su kao u prethodnom rukopisu. Na listu 21a stoji bilješka izdavača idžazetname, ovjerena njegovim pečatom.³⁶ U pečatu je, kao i u

32 الحمد لله بجميع المحامد على جميع النعم والصلاة والسلام على خير خلقه محمد المنصوب خير الأمم وعلى آله وصحبه ينابيع الحكم ومصابيح الظلم. أما بعد فيقول العبد المذنب اليائس المتفقر إلى أيادي الحليم العليم الرحيم المقدر. أمليت هذه الإجازة في أواسط جمادي الآخرة لسنة اثنين وعشرين وثلاثمائة وألف

33 As-Sayyid Ahmad.

34 اقترح عليّ بعد الاستخارة بالاستجازة ظناً منه صدق الله ظنه أنه أهل للإجازة... أجزته إجازة عامة بأن يروى ما يصح روايته عني

35 Vidi fusnotu br. 28.

36 حمدا لك اللهم على ما أنعمنا من النعم والصلاة والسلام على من هو خير خلقك محمد المنصوب إلى خير الأمم وعلى آله مصابيح الحكم وأصحابه مصابيح السرور والظلم. أما بعد فيقول العبد الذليل اليائس المتفقر إلى أنعام الرب المجيد العالی المقدر السيد الحاج أحمد رازم الشهير بالشهري ابن الحسن بن عثمان الكماحي. قد أمليت هذه الإجازة بعد الاستخارة والاستخارة في أواسط جمادي الآخرة سنة اثنين وعشرين وثلاثمائة وألف من الهجرة المحمدية على صاحبها

prethodnoj idžazetnami, vidljiv samo jedan dio imena (السيد أحمد). Na listu 21b, nakon osnovnog teksta idžazetname, potpisa i pečata izdavača, nalazi se nekoliko stihova koje je, najvjerojatnije, prepisao izdavač lično.³⁷

4. Opća idžazetnama hadži Hasana Biščaka Muhamedagića (al-ḥāḡḡ Ḥasan Ḥusnī b. ‘Ārif al-Bosnawī al-Bihkawī al-šahīr bi Muḥammad-aḡāzāde)³⁸ iz racionalnih i tradicionalnih znanosti³⁹ na arapskom jeziku. Nalazi se na listovima 1b-10a pod signaturom A-2261/TO. U idžazetnami su navedeni senedi za tefsir, fikh, hadis, kao i za djela kao što su Buharijev i Muslimov *Šahīḥ*. Idžazetnamu je izdao Salih Hilmi (Šāliḥ al-Ḥilmī b. Ibrāhīm al-Bosnawī al-Izaničawī)⁴⁰ 1313/1895-96. godine u Istanbulu. Dimenzije su 13,5 x 20,5 cm. Na početku i na kraju rukopisa nalazi se po jedan zaštitni list. Listovi su u dobrom stanju, nisu dohvaćeni vlagom i djelomično su odvojeni od poveza. Povez rukopisa je kartonski, relativno dobro očuvan. Vanjsku stranu korica čini okvir sa zlatnožutom trakom, ojačanom dvjema tankim zlatnožutim linijama sa vanjske i unutrašnje strane. U centralnom dijelu nalazi se okvir u obliku pravougaonika zlatnožute boje. Kao i okvir unutar kojeg se nalazi, i ovo polje ojačano je dvjema tankim zlatnožutim linijama s vanjske i unutrašnje strane. U ovom centralnom dijelu stoji ime učenika na komadu

37

من شاء عيشاً رحيباً يستطيل به
في دينه ثم في دنياه اقبالا
فلينظرن إلى من فوقه ورعا
ولينظرن إلى من دونه مالا

Ovi stihovi oslanjaju se na hadis koji od Poslanika, a. s., prenosi Ebu Hurejre, r. a.: „Gledajte u one koji su ispod vas, a ne gledajte one koji su iznad vas, jer na taj način ćete bolje cijeniti Allahove blagodati” (v. *Muslimova zbirka hadisa (izbor)*, knjiga III, prijevod Šefik Kurdić, Zenica: Kuća mudrosti, 2004, str. 538-539).

38 Hasan-efendija Biščak rođen je u Golubiću kod Bihaća 2. juna 1868. godine. Nakon završenog mekteba, medrese u Bihaću i ruždije u Sarajevu, otišao je na dalje školovanje u Istanbul. Radio je kao muid u Gazi Husrev-begovoj medresi, muderis Careve medrese i vjeroučitelj u Učiteljskoj školi. Nakon 1915. godine prelazi u Merhemića medresu. Obavljao je poslove hatiba i imama na još nekoliko mjesta. Umro je 1953. godine (v. A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 364). O hadži Hasanu je pisao i Hamdija Kreševljaković (v. Hamdija Kreševljaković, *Nekrolozi*, Sarajevo: O. Z. „Rekultura” i U. G. Videoarhiv Sarajevo, 2022).

39 الحاج حسن حسني بن عارف البوسنوي البهكوي الشهير بمحمد آغازاده عامله الله بلطفه الجلي قد حضر نادى هذا المسكين ولازم تقرير... واستوعب مزايا المنقول والمعقول واستولى خبايا الفروع والأصول ثم استجازني أن يروا ما تلقاه لدي ويسند ما صخ عنى إلي فحسبته أهلا للنقل والرواية... وأجزت له إجازة عامة

40 Salih Hilmi-efendija Silajdžić, sin Ibrahima, rođen je u Zenici ili njenoj okolini. Tačan datum rođenja nije utvrđen, ali vjerovatno je riječ o prvoj polovini 19. stoljeća. Osnovno obrazovanje stekao je u Bosni. Na dalje školovanje odlazi u Istanbul, te se po okončanju studija posvećuje profesorskom pozivu. Datum njegove smrti je nepoznat (v. A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 464).

papira koji je, najvjerojatnije, naknadno zalijepljen.⁴¹ Ova idžazetnama bogata je iluminacijama. Listovi sadrže kustode, a stranice su uokvirene širokom zlatnožutom trakom, ojačanom dvjema tankim crnim linijama s vanjske i jednom tankom linijom crne boje s unutrašnje strane. Tačke su urađene u obliku nepravilnih krugova ili cvjetova ukrašenih dominantno zlatnožutom, ali i crvenom, zelenom i plavom bojom. Tekst je pisan *nash* pismom i crnim mastilom, postojanim na dodir s vlagom. Izuzetak su imena učenika i učitelja, koja su pisana crvenim mastilom (3b, 8b). Ukrasni unvan nalazi se na naslovnom listu sa zlatnožutom podlogom na kojoj se isprepliću floralni motivi sa mnoštvom grančica, listova, cvjetova i pupoljaka u zelenoj, crvenoj, roza, narandžastoj, bijeloj i sivoj boji. Tekst je obogaćen i rozetama sa vodoravno i okomito postavljenim stabljikama iz kojih izbijaju tanke grančice, listovi i cvjetovi. Na listu 10a upisana je bilješka učitelja i njegov lični pečat iz 1312/1894-95. godine, sa imenom Salih Hilmi (صالح حلمي).⁴² U potpisu učitelj uz dovu navodi svoje ime i datum izdavanja idžazetname.⁴³

5. Druga idžazetnama hadži Hasana Biščaka Muhamedagića⁴⁴, zavedena pod istom signaturom (A-2261/TO), izdata je za učenje zbirke *Dalā'il al-ḥayrāt*.⁴⁵ Nalazi se na listovima 10b-11b u istom povezu. Idžazetnamu je izdao Salih Hilmi⁴⁶ 1313/1895-96. godine u Istanbulu. Nalazi se u istom povezu kao prethodna idžazetnama i ima iste karakteristike kao prethodno navedena idžazetnama u pogledu mastila, boje, okvira glavnog teksta itd.⁴⁷ Izdvojili bismo drugačije izrađen unvan na naslovnom listu ove idžazetname koji je pravougaonog oblika, obrubljen zlatnom trakom sa stiliziranim floralnim motivima između kojih, u centralnom dijelu, na mjestu predviđenom za ispis unvana, nije napisano ništa. Uvod u ovu idžazetnamu počinje bismilom koja je s obje strane ukrašena rozetama zelene boje u obliku vodoravno postavljene stabljike sa zlatnožutim listovima. Na listu 11b, kao i u prethodnoj idžazetnami, nalazi se potpis učitelja i njegov lični pečat iz 1312/1894-95. godine, sa imenom Salih Hilmi (صالح حلمي). U potpisu učitelj

41 Na papiriću piše: Ḥāgḡ Ḥasan Ḥusnī al-Bosnawī.

42 Ṣālīḥ Ḥilmī.

43 رقمه احقر علماء امة شفيح المنذنين صالح الحلبي بن ابراهيم البوسنوي الازنجوي رحم الله له ولوالديه واکرمهما باحسن ما لديه سنة ثلث عشرة وثلثمائة بعد الألف من هجرة من له العز والشرف

44 Vidi fusnotu br. 38.

45 دلائل الخيرات... فهو أحق بعد تلاوة القرآن... وقد تقلد من لآلي أثارة وتجزع من زلال أنهاره بعض من حسن ظنه... إلى أن يأخذ مني بطريقة الإجازة الحاج حسن حسني بن عارف البوسنوي البهكوي الشهير بمحمد آغازاده... فحسنت ظنه وأجزت له قراءة ورواية

46 Vidi fusnotu br. 40.

47 Ime učenika je napisano crvenim mastilom, za razliku od ostatka osnovnoga teksta.

navodi svoje ime i datum izdavanja idžazetname.⁴⁸ Na listu 12a nalazi se ovjera idžazetname sa pečatom Ulema-medžlisa u Sarajevu od 12. jula 1925. godine i potpis reisul-uleme Mehmeda Džemaludin-efendije Čauševića.

6. Idžazetnama hafiza Omera Besim-efendije Džabića (Ġābīc ‘Umar Basīm b. al-ḥāġġ Muḥammad b. al-ḥāġġ Šākīr al-Mūstārī)⁴⁹ iz racionalnih i tradicionalnih znanosti.⁵⁰ Idžazetnamu je izdao Muhamed-efendija Kurt (al-ḥāġġ Muḥammad Farīd b. al-ḥāġġ Aḥmad b. al-ḥāġġ Nūḥ al-Mūstārī)⁵¹ 29. džumadel-ahira 1331/5. juna 1913. godine.⁵² Mjesto izdavanja idžazetname nije navedeno. Nalazi se na listovima 1b-10a pod signaturom A-2262/TO i napisana je na arapskom jeziku. Ovaj rukopis predstavlja prijepis originalne idžazetname.⁵³ Na listu 1a iznad starog pečata Gazi Husrev-begove biblioteke stoji puno ime učenika. Dimenzije su 16 x 20 cm. Povez je kartonski, bez zaštitnih listova. Listovi su, najvjerojatnije, naknadno lijepljeni nekom ljepljivom trakom i djelomično su odvojeni od poveza. Vanjsku i unutrašnju stranu korica čini karton bez iluminacija, te je moguće da je on i naknadno iskorišten za ukoričavanje ovog prijepisa. Ovaj prijepis ispisan je u bilježnici sa širokim linijama čiji papir je tanak, tamnobijele i žućkaste boje. Na naslovnom listu nalazi se unvan u obliku kupole, iscrtan grafitnom olovkom. Unvan je uokviren poljem u obliku pravougaonika, a njegova unutrašnjost popunjena je geometrijskim oblicima. Iznad ovog pravougaonika nalazi se

48 رقمه من ليس له بضاعة إلا الاعتراف بالتقصير صالح حلمي البوسنوي الازينچوي سنة ١٣١٣

49 Hafiz Omer Besim-efendija Džabić rođen je 20. decembra 1882. godine u Mostaru. Nakon završenog mekteba pohađao je Roznamedžijinu medresu. Kasnije je učio pred Muhamed-efendijom Kurtom i Sulejman-efendijom Pužićem. Bio je dobar poznavalac arapskog jezika. Bio je imam i hatib u Karadžoz-begovoj medresi u periodu od 1905. do 1920. godine. Kraljevim ukazom postavljen je za muftiju 1929. godine. Na tom položaju bio je do 1936. godine. Obnašao je najviše funkcije u Islamskoj zajednici. Bio je član Vakufsko-mearifskog vijeća, Vrhovnog sabora IZ za BiH, te prvi predsjednik Udruženja ilmijje. Također je prvi potpisnik Mostarske rezolucije iz 1941. godine. Umro je 6. aprila 1965. godine (v. A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 145).

50 ومنهم صاحب الذهن الثاقب والفكر الناقد... جابيچ عمر بسيم بن الحاج محمد بن الحاج شاکر المستاري قد حضر نادى هذا المسكين... واستوعى مذايا الجواهر المنقول والمعقول... ثم استجاز أن يروي ما تلقاه... فحسبته أهلا للنقل والرواية... أجزت له إجازة تامة

51 Muhamed-efendija Kurt rođen je 1850. godine u Mostaru. Po završetku mekteba i ruždije otišao je u Istanbul na dalje školovanje iz islamskih nauka. Kao što stoji u idžazetnami koju predstavljamo, njegov učitelj bio je poznati Šaćir-efendija, čija predavanja je Muhamed-efendija slušao. Od njega je dobio i idžazet. Nosio je titulu kurra hafiza. Bio je muderis Roznamedžijine medrese do 1924. godine. Umro je 1940. godine u Mostaru.

52 Parcijalni prijevod idžazetname, u kojem se spominje ime učenika i nauke za koje je stekao idžazetnamu, može se pogledati u: Hasan Kaleši, *Najstariji vakufski dokumenti u Jugoslaviji na arapskom jeziku*, str. 45.

53 Tako stoji na vanjskoj strani korica, gdje je u centralnom dijelu, na bijelom komadu papira, upisano da je „idžazetnama iz originala”.

još jedna iscrtana kupola. U centralnom dijelu unvana crvenim mastilom ispisano je *al-Iğāza*. Osnovni tekst pisan je *nash* pismom i crnim mastilom⁵⁴, nepostojanim na dodir s vlagom. Uokviren je s dvije tanke, grafitnom olovkom iscrtane linije, iznad kojih je istom olovkom dopisana folijacija. Listovi su bez kustoda i sa originalnom paginacijom. Komentarisani dijelovi teksta ispisani su, kao i osnovni tekst, crnim mastilom. Interpunkcija nije bilježena. Na listu 10a, nakon osnovnog teksta, u prijepisu je navedena i bilješka koju je, najvjerovatnije, izdavač idžazetname u originalu lično napisao.⁵⁵

Na listovima 10b i 11a nalaze se sljedeće ovjere:⁵⁶

1. Ovjera Vakufsko-mearifске komisije u Mostaru datirana 24. februara 1929. godine, sa potpisom Ibrahima Čelebića i pečatom spomenute komisije.⁵⁷

2. Ovjera Ulema-medžlisa u Sarajevu datirana 15. ramazana 1347/25. februara 1929. godine, s potpisom reisul-uleme Mehmeda Džemaludin-ef. Čauševića i pečatom Ulema-medžlisa u Sarajevu.

3. Ovjera muftijstva u Mostaru datirana 15. juna 1935. godine, s potpisom mostarskog muftije hafiza Omera (Džabića) i pečatom muftijstva u Mostaru.⁵⁸

7. Idžazetnama Sadika Sidkija (Şādiq Şidqī b. Aḥmad Oğāqlī) iz racionalnih i tradicionalnih znanosti.⁵⁹ Napisana je na arapskom jeziku i nalazi se na listovima 1b-10b pod signaturom A-2263/TO. Idžazetnamu je izdao Sulejman Fazlić (Sulaymān Şabrī ibn ‘Uṭmān).⁶⁰ Izdata je 1910. godine,

54 Izuzetak su riječi pisane crvenim mastilom, a to su *al-iğāza* na listu 1b, *ammā ba‘d* na listu 2a, te imena učenika i učiteljā na listovima 3b, 4a, 8a i 10a.

55 هذه إجازتي له في العلوم النقلية والعقلية والكتاب والسنة وأنا الفقير إلى الله القدير المدرس بمدينة موستار في مدرسة روزنامجی قورط زاده الحاج محمد فريد

56 Političke, socijalne i druge promjene nakon izlaska Bosne i drugih država iz sastava Osmanskog Carstva odnosile su se i na promjene u obrazovnoj regulativi. Dok su u osmansko doba idžazetname predstavljale dokument kojim se verificirala učenost i obrazovanost pojedinca, u postosmanskom periodu javila se potreba da se one u novom poretku i vrednovanju obrazovanosti na neki način ostave upotrebljivim. Proces prilagodbe i kreiranja spojnice koja bi učinila taj preokret mogućim i prihvatljivim nije bio jednostavan, ali se uspješno realizirao ovjerama koje su potvrđivale vjerodostojnost pečata i potpisa izdavača idžazetname. Ovjera se aplicirala obično na kraju idžazetname.

57 Riječ je o ovjeri kojom se potvrđuje da je idžazetnamu potpisao lično izdavač idžazetname, muderis Roznamedžijine medrese Muhamed-efendija Kurt.

58 Riječ je o ovjeri kojom se potvrđuje da ovaj prijepis u potpunosti odgovara svome originalu.

59 ومنهم العالم العامل... صاحب الذهن الثاقب والفكر الناقب... صادق صدقي بن أحمد أوجاقلی... وقد حضر في عدة من الاعوام مجلس... حتى استوعب من كليات العلوم وجزئياتها... وحصل من منقولات الفنون ومعقولاتها... اقترح علي بعد الإستجازة ظناً منه صدق الله ظنّه أنني أهل للإجازة... أجزته إجازة عامة

60 Sulejman Fazlić rođen je u Seoni kod Tuzle oko 1865. godine. Završio je mekteb, a kasnije pohađao Osman-kapetanovu medresu u Gračanici pred hafizom Mehmedom

a mjesto izdavanja nije navedeno. Dimenzije su 13,5 x 21 cm. Povez je kartonski, a na vanjskoj strani korica ucrtani su nepravilni geometrijski oblici. Djelimična oštećenja vidljiva su u uglovima korica i na hrbatu, a listovi su mjestimično dohvaćeni vlagom i crvotočinom. Na početku rukopisa nema zaštitnog lista, dok se na kraju nalazi jedan zaštitni list koji nije sačuvan u potpunosti. Unutrašnja strana korica obložena je papirom zelene boje. Na listu 1a nalazi se stari pečat Gazi Husrev-begove biblioteke. Desno od pečata nalazi se ispisano ime *Šādiq-afandī*.⁶¹ Na ovom listu, u njegovom centralnom i donjem dijelu, ispisano je još nekoliko bilješki koje, na prvi pogled, nemaju konkretan značaj u opisivanju elemenata ovog rukopisa. Listovi su sa kustodama, bez folijacije. Na naslovnom listu (1b) nema unvana, već tekst odmah počinje *bismilom* i *hamdelom*. Tekst osnovnog djela pisan je *ta'liq* pismom i crnim mastilom⁶², postojanim na dodir s vlagom. Tekst nije uokviren i ne sadrži komentarisane dijelove. Interpunkcije za odvajanje rečenica nema.

Na listu 10b nalazi se potpis i pečat izdavača. Na pečatu je čitljivo ime (سليمان صبري بن عثمان).⁶³ Na istom listu (10b), ispod teksta idžazetname i učiteljeva potpisa, nalazi se ovjera datirana 1910. godine, sa potpisom Smajlović Sulejmana⁶⁴, predsjednika Vakufsko-mearifске komisije u Derventi, i pečatom navedene komisije. U gornjem dijelu nalazi se pečat predsjedništva Ulema-medžlisa za Bosnu i Hercegovinu, a pored njega potvrda da je ova idžazetnama 26. tišrini evvela 1910. godine pregledana i ovjerena od strane spomenutog Ulema-medžlisa. Pokraj teksta ovjere nalazi se pečat koji nije čitljiv.

8. Idžazetnama Ibrahima Edhema (Ibrāhīm Adham b. Muṣṭafā Nazīf) iz šerijatskog nasljednog prava.⁶⁵ Napisana je na arapskom jeziku i nalazi se na listovima 1b-3b pod signaturom A-2264/TO. Idžazetnamu je izdao Mustafa Teufik (Muṣṭafā Tawfīq b. Zayn al-‘Ābidīn al-Bosnawī) 1279/1862-

Teufik-efendijom Okićem. Po okončanju školovanja postavljen je za muderisa u medresi u Odžaku 1907. godine. Datum njegove smrti nije poznat (v. A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 171). O idžazetnami koju je izdao Muhamed-efendiji Zahiroviću vidjeti: Hamza Kurtanović, „Muhamed-efendija Zahirović i njegova idžazetnama”, *Analī GHB*, XLI, str. 203-216.

- 61 U odnosu na mjesto gdje je napisano, ovo ime bi moglo ukazivati na vlasničku bilješku.
- 62 Na listu 3b, ispod imena primaoca idžazetname povučene su dvije paralelne linije. Prva je, čini se, iscertana grafitnom olovkom, a druga mastilom crvene boje.
- 63 Sulaymān Šabrī ibn ‘Uṭmān.
- 64 Ostavlja se mogućnost i drugačijeg čitanja.
- 65 فيقول العبد الفقير إلى عفو ربه الغني... مصطفى توفيق بن زين العابدين البوسنوي... فقد استخار من الفاضل العالم العامل إبراهيم أدهم بن مصطفى نظيف... ثم استجاز مني ظناً منه أني أهل لذلك... فحسنت ظنه فاستخرت الله فأجزت له بإقراء الفرائض وأنا قرأت الفرائض من الفاضل العالم العامل الحاج علي رضا بن مصطفى البوسنوي

63. godine. Nisu navedeni podaci o mjestu izdavanja. Najvjerojatnije je riječ o autografu izdavača idžazetname, Mustafe Teufika. Dimenzije su 13 x 19,5 cm. Rukopis je bez poveza. Na listu 1a nalazi se stari pečat Gazi Husrev-begove biblioteke, iznad kojeg je crnim mastilom ispisana zahvala Bogu i salavati na Poslanika. Na zaštitnom listu 1a, na kraju rukopisa, djelimično se nazire stari pečat Gazi Husrev-begove biblioteke, a iznad njega ispisana je crnim mastilom duža bilješka. Uvidom u njen sadržaj primijetili smo da nije povezana s osnovnim tekstom idžazetname i predstavlja zaključak nekog lingvističkog problema. Na zaštitnom listu 1b nalaze se dva retka, ista kao prva dva retka iz spomenute bilješke na zaštitnome listu 1a. Tekst je ispisan *ta'liq* pismom i crnim mastilom lošeg kvaliteta, poroznim na dodir s vlagom. Listovi su bez kustoda i folijacije. Vidljiva su oštećenja vlagom gotovo cijelom širinom listova, a djelimično manje primjetna su i oštećenja vlagom dužinom hrbata. Interpunkcije za odvajanje rečenica nema, kao ni drugih posebno iluminiranih i kaligrafski dotjeranih dijelova. Prema tome, ovaj rukopis na naslovnoj strani nema unvana, već odmah nakon *bismile* počinje *hamdelom*. Na pojedinim mjestima tekst je nadvučen grafitnom olovkom. Na listu 3b, nakon uobičajene zahvale Bogu i salavatā na Poslanika slijedi potpis učitelja⁶⁶ sa njegovim punim imenom. Ispod je navedena godina izdavanja i prijepisa idžazetname, zajedno sa pečatom izdavača. Ime u pečatu je djelomično čitljivo, Muṣṭafā (مصطفى).

9. Prijepis idžazetname Derviš-efendije Korkuta (Darwīš Qorqūd)⁶⁷ koju mu je za racionalne i tradicionalne znanosti⁶⁸ izdao njegov otac

66 وأنا العاجز الفقير إلى الله الملك القدير الداعي لأمة محمد صلى الله تعالى عليه وعلى آله وسلم مصطفى توفيق زين العابدين اليوسنوي

67 Derviš-efendija Korkut – Ibnul-Ajn rođen je u Travniku 1900. godine. Nakon osnovnog i srednjeg obrazovanja odlazi u Kairo, gdje završava studije na Al-Azharu. Po povratku sa studija imenovan je za imama u Dubrovniku. Potom se u službi kretao od Trebinja do Travnika. Objavljivao je radove u mnogim časopisima i kalendarima (*Gajret, Hikmet, Glasnik IVZ, Islamski svijet* i dr.), a u *Novom beharu* pisao je pod pseudonimom Ibnul-Ajn (o životu i djelu Derviš-efendije vidjeti: Hajrudin A. Haračić, *Derviš ef. A. Korkut – Ibnul-Ajn : Život i djelo*, Sarajevo: El-Kalem, 2005). Poznavao je orijentalne, ali i neke evropske jezike. Bio je odličan poznavalac islamskog misticizma, kojeg je vjerno primjenjivao u vlastitom životu (v. M. Traljić, *Istaknuti Bošnjaci*, str.153-155). Umro je 22. augusta 1943. godine u Vojnoj bolnici u Sarajevu (A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 306).

68 منهم الأديب اللبيب ولدي محمد درويش قورقود وفقه اللغني... فقلت له اني لست أهلا للاستجازه فضلا عن الإجازة... فأجزته الإجازة متى حيثما طلب وأذنت له الرواية عني حيثما أحب من المقروء والمسموع والمعقول والمنقول والتفسير والحديث والفقه الشريف مناولة ومراسلة... حسبما أجاز لنا شيخنا وأستاذنا ناشر علوم الدين... ووالدنا الشيخ محمد حازم المقتي بمدينة تراونيك... وهو قد أخذ الإجازة عن شيخه وأستاذه ووالده المولى الشيخ محمد درويش المقتي بلواء تراونيك

Muhamed Asim-efendija Korkut (Muḥammad ‘Āšim)⁶⁹, a njemu njegov otac Muhamed Hazim-efendija Korkut (Muḥammad Ḥāzim).⁷⁰ Lanac prenosilaca nastavlja se dalje na oca Hazim-efendije, Derviša Muhamed-efendiju Korkuta (Muḥammad Darwīš).⁷¹ Ovo predstavlja zanimljivu i raritetnu pojavu dugog lanca koji je, osim preko znanstvene poveznice, uočljiv i po porodičnoj liniji, koja se nije prekidala duži vremenski period.

Ova idžazetnama napisana je na arapskom jeziku i nalazi se na listovima 1b-6a pod signaturom A-2265/TO. Izdata je 1346/1927. godine u Travniku. Dimenzije su 24 x 47,5 cm. Nema poveza i bez zaštitnih je listova. Rukopis je ispisan u bilježnici sa širokim linijama. Papir je tanak i žućkaste boje. Listovi su bez kustoda i sa originalnom paginacijom. Na listu 1a nalaze se dva stara pečata Gazi Husrev-begove biblioteke. Tekst je pisan *ta’līq* pismom i crnim mastilom, postojanim na dodir s vlagom. Nema dekorativnih kaligrafskih ispisa, a osnovni tekst nema vanjski okvir. Na naslovnom listu nema unvana. Tekst počinje *bismilom* i *hamdelom* i nema interpunkcijskih oznaka za odvajanje rečenica. Mjestimično su dijelovi teksta podvučeni grafitnom olovkom. Samo je ime primaoca idžazetname, na listu 2a, podvučeno olovkom roze boje. Stari pečati Gazi Husrev-begove biblioteke nalaze se još na listovima 1b, 2a, 2b, 5b, 6a i 6b. Nisu vidljiva veća oštećenja, iako se na pojedinim listovima mogu vidjeti tamnožute fleke. Primjetna su manja oštećenja na rubovima stranica.

69 Muhamed Asim-efendija Korkut rođen je 19. juna 1873. godine u Travniku. Pohađao je Elči Ibrahim-pašinu medresu, gdje je dobio idžazet od oca, Muhameda Hazim-efendije Korkuta. Nakon školovanja, u toj medresi predavao je do 1927. godine. Od oca je dobio ovlaštenje da obavlja šejhovsku dužnost. Umro je 15. marta 1939. godine u Travniku (v. A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 307).

70 Muhamed Hazim-efendija Korkut, sin Derviša Muhamed-efendije, rođen je u Travniku 1244/1828. godine. On je idžazetnamu dobio od svoga oca Derviša Muhamed-efendije, poznatog i kao hadži Mula-efendija. Prijepis te idžazetname čuva se u NUBBiH (Rs 823). Nakon završenog školovanja radio je kao muderis u Elči Ibrahim-pašinoj medresi. Od 1877. godine nalazio se na položaju travničkog muftije. Dvije decenije bio je šejh nakšibendijske tekije u blizini Lončarice (Tekijske) džamije. U mirovinu odlazi 1914. godine. Bio je vješt kaligraf, pjesnik i pisac. Umro je 1339/1920. godine u Travniku (v. A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 307).

71 Derviš Muhamed-efendija Korkut rođen je u Nevesinju krajem 18. stoljeća. Studirao je u Istanbulu, gdje je idžazetnamu, kako se navodi i u ovom rukopisu, dobio od svog profesora Aḥmada ibn Abū Bakra al-Aḥsanḥāwīja. Obavljao je dužnost travničkog muftije, muderisa Elči Ibrahim-pašine medrese i šejha nakšibendijske tekije. Njegove fetve bile su cijenjene. Izdavao je idžazetname iz racionalnih i tradicionalnih znanosti, ali i idžazetname muridama da mogu okupljati dervise i učiti virdove. Bio je dobar poznavalac arapskog, turskog i perzijskog jezika. Držao je i kaligrafsku školu. Umro je 19. safera 1294/5. marta 1877. godine u Travniku (v. A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 305).

Na listu 6a, nakon završnog dijela idžazetname, slijedi bilješka⁷² u kojoj se navodi datum i mjesto izdavanja idžazetname. Ispod bilješke nalazi se prijepis pečata učitelja Muhameda Asima (محمود عاصم).⁷³

Na listu 6b nalaze se sljedeće ovjere idžazetname:

1. Ovjera idžazetname Ulema-medžlisa za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu, datirana 6. kanuni evvela 1297. godine. Ovu ovjeru potpisao je reisul-ulema Mehmed Džemaludin-ef. Čaušević. Registracijski broj pod kojim je zavedena ova ovjera je 1222-1297. Iznad ovjere nalazi se pečat Vrhovnog starješinstva Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije.

2. Ovjera Sreskog šerijatskog suda da je ovaj prijepis istovjetan originalu. Izdata je u Travniku 13. jula 1311. godine i potpisana je od strane šerijatskog sudije. Ispod ove ovjere nalazi se pečat Sreskog šerijatskog suda u Travniku.

10. Idžazetnama⁷⁴ za učenje hatme hadžegan⁷⁵ koju je izdao šejh Abdurrahman Sirri (Šayḥ ‘Abdurrahmān Sirrī).⁷⁶ Nedostaje ime učenika ili murida kome je idžazetnama izdata. Napisana je na arapskom jeziku i nalazi se na listu 1a pod signaturom A-3052/TO. Ispod osnovnog teksta idžazetname stoji potpis i pečat izdavača. Na pečatu je čitljivo ime (عبد الرحمن)⁷⁷ Mjesto izdavanja idžazetname je tekija Oglavak, a datum nije zabilježen. Dimenzije

72 بتوفيقه تعالى وقع الأذن والإجازة على لسان الفقير المعترف بالعجز والتقصير خادم الطلبة محمود عاصم الساكن ببلدة تراونيك عفي الله عنه. سنة ستة واربعين وتلثمائة وألف من هجرة من له العز والشرف

73 Treba napomenuti da na listu 6a ovog prijepisa, u bilješci i pečatu ispod osnovnog teksta, ime primaoca idžazetname navedeno je kao *Maḥmūd*, a ne kao *Muḥammad*.

74 أذنت وأجزت لك قراءة الختم المنسوب إلى السادات النقشبندية يقال له الختم الخواجان

75 Oblik zikra koji posebno prakticiraju halidije, pripadnici nakšibendijskog tarikata. Naziv hatme hadžegan (hatm-i hācegān) dat je ovom obliku zikra iz razloga što se na njegovom početku i kraju uči sura Fatiha, koja se smatra sažetkom cijelog Kur’ana i čijim učenjem kao da smo proučili cijeli Kur’an (v. *Islam Ansiklopedisi*, XVI, Istanbul: Türkiye Diyanet Vakfi, 1997, str. 476-477).

76 Šejh Abdurrahman Sirri rođen je oko 1785. godine u Fojnici. Sin je kadije Mehmeda, a unuk fojničkog kadije Fadila. Učio je pred šejhom Husejnom, koji ga je kasnije uveo u nakšibendijski derviški red. Sirri je u narodu bio poznat kao šejh Sikira (Sikirić). Stihove je pisao pod pseudonimom Sirri, a njegove ilahije bile su izuzetno cijenjene i poznate među dervišima. Umro je 1847. godine (v. Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, knjiga II, Sarajevo: Veselin Masleša, 1977, str. 484-491).

Abdurrahman Sirri podigao je tekiju na Oglavku. Uživao je veliku popularnost ne samo u centralnoj nego u cijeloj Bosni. Mnogi učeni ljudi i predstavnici vlasti tog doba bili su njegovim sljedbenici (muridi). Neki od njih su Muhamed Šakir-efendija Muidović, mostarski muftija Mustafa-efendija Sarajlić, Ali-paša Rizvanbegović, Husejn Gradaščević i dr. (v. Salih Trako, „Kronogrami sarajevskog muftije Muhameda Šakir-efendije Muidovića”, *Anali GHB*, I, 1972, str. 53).

77 Tekst upisan u pečatu glasi: *Rabbi waffiq umūra šayḥ ‘Abdurrahmān* (Bože, učini uspješnim poslove šejha Abdurrahmana!).

su 24 x 47,5 cm. Rukopis je bez poveza i sa vidljivim tragovima ranijeg presavijanja. Nisu vidljiva veća oštećenja, osim tamnožutih fleka pri dnu glavnog teksta. Papir je tamnobijele i žućkaste boje.

Iznad glavnog teksta, u samom vrhu lista, nalazi se ispisano *huwa*.⁷⁸ Ispod te riječi zabilježen je zikr i broj ponavljanja za svaki od zikrova.⁷⁹ Nakon toga slijedi glavni tekst idžazetname koja je u cijelosti ispisana *ta'liq* pismom i crnim mastilom, postojanim na dodir s vlagom. Nema interpunkcije, unvana niti drugih ukrasnih kaligrafskih elemenata. Na listu 1b nalazi se broj signature (3052) ispisan grafitnom olovkom, te utisnut stari pečat Gazi Husrev-begove biblioteke.

11. Idžazetnama hadži Abdulaha Saračevića ('Abdullāh Ṣarāčević)⁸⁰

78 'Abdullāh Ṣalāḥuddīn al-'Uṣṣāqī (Abdulah Saluhudin Ušaki) u svom djelu *İzhâr-ı Esrâr-ı Nihân ez Envâr-ı Hatm-i Hâcegân* govori o tri načina prakticanja hatme hadžegan. Prvi način je da se prouči sura *Fatiha* sa bismilom 7 puta, 100 salavata, sura *Inširah* sa bismilom 79 puta, sura *Ihlas* sa bismilom 1001 put, te sura *Fatiha* sa bismilom 7 puta. Nakon toga prouče se još tri salavata. Drugi način jeste da se prouči 1001 put sura *Ihlas*, 7 puta sura *Fatiha* i 100 salavata. Treći način istovjetan je prvome, samo se sura *Inširah* uči prije sure *Ihlas* sa istim brojem ponavljanja. Kod sva tri pristupa neophodno je prije hatme hadžegan proučiti po sedam *istigfara* i *salavata*, a zatim i po jednu *Fatih*u za duše umrlih šejhova koji se spominju u lancu prenosilaca. U izvorima koji se odnose na učenje hatme hadžegan kod nakšibendija-halidija može se primijetiti jedan od gore spomenutih načina učenja, uz određene razlike u ponavljanjima nekih zikrova. Termini i intervali učenja su različiti. Obično se uči dva puta dnevno, ujutro i navečer. Ako to nije moguće, smatra se dovoljnim to činiti dva puta sedmično, i to ponedjeljkom i petkom ili utorkom i petkom. Kod nakšibendija-halidija ova hatma ima veliku važnost. Može se učiti pojedinačno ili u grupi. Kada se uči u grupi, određuje se jedna osoba, najčešće šejh, da predvodi taj zikr. Vrata prostorije gdje se obavlja zikr se zatvore, a derviši formiraju halku. Onima koji ne pripadaju nakšibendijskom tarikatu (po nekim izvorima čak i onima koji nisu nakšibendije-halidije) i djeci ne dozvoljava se pristupanje toj halki (v. *Islam Ansiklopedisi*, XVI, str. 476-477). U Sarajevu je negdje do sredine 20. stoljeća postojala tradicija da se srijedom iza akšam-namaza u Gazi Husrev-begovoj džamiji uči tevhid koji se zove Hatme-i hadžegan. Taj zikr obavljali su halidije, ogranak nakšibendijskog tarikata. Jedinstvenost ovog tevhida ogleda se i u tome što se nakon *istigfara* određeno vrijeme šuti i razmišlja. Pojedini dijelovi zikra uče se više puta, a broj ponavljanja međusobno se razlikuje (Mahmud Traljić, „Forma i sadržaj ibadeta u Gazi Husrev-begovoj džamiji”, *Anali GHB*, IX-X, 1983, str. 320).

79 Prvo proučiti tri puta *istigfar*, a onda sljedećim redom proučiti: 7 puta suru *Fatiha*, 100 salavata, 99 puta suru *Inširah*, 1001 put suru *Ihlas*, 7 puta suru *Fatiha* i 100 salavata.

80 Hadži Abdulah-efendija Saračević rođen je 1237/1862. godine u Sarajevu. Dobio je opću idžazetnamu od Muhameda Tahir-efendije, a od ḥāfiẓa Ibrāhīma ibn 'Uṭmāna dobio je idžazetnamu za učenje i prenošenje djela *Dalā'il al-ḥayrāt*. Bio je muderis u Ćumišića medresi, a kasnije u Carevoj i Merhemića medresi. Posljednji je ahibaba i ćehaja sarajevskih tabaka i ostalih esnafa, a na tu dužnost stupio je 23. rebiul-ahira 1306/27. decembra 1888. godine, na što upućuje i idžazetnama koju predstavljamo u ovom radu. Umro je 1315/1897. godine (v. A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 449).

na osmanskome jeziku koju mu je izdao šejh Mustafa Šukri⁸¹ 23. rebiul-ahira 1306/27. decembra 1888. godine u Kiršehiru.⁸² Ovom idžazetnamom potvrđuje se izbor Abdulah-efendije za *ahibabu* i *ćehaju* sarajevskih tabaka i ostalih esnafa.⁸³ Navedeno je da su ga izabrali predstavnici svih esnafa i naređuje se da mu se, prilikom obnašanja te dužnosti, niko ne miješa u posao. Nalazi se na listu 1a pod signaturom A-3159/TO. Dimenzije su 21 x 34 cm. Ovaj rukopis nije čitav niti u jednom dijelu. Pocijepan je po sredini, čitavom svojom dužinom. Tako čini dva gotovo jednaka dijela koja, kada se postave jedan uz drugi, čine jednu cjelinu koja omogućava potpuno čitanje teksta. Dakle, ova vrsta oštećenja ne onemogućava obradu i čitanje ovog rukopisa. Rukopis je bez poveza, sa tamnožutim flekama na žućkastom papiru čiji rubovi su tek mjestimično i gotovo neprimjetno oštećeni. Nema interpunkcijskih znakova, unvana, kao ni posebno ukrašenih kaligrafskih elemenata. Tekst je pisan *ta'liq* pismom s elementima *dīwānī* pisma, crnim mastilom, postojanim na dodir s vlagom. Iznad osnovnog teksta ispisano je *huwa*, te naslov idžazetname sa imenom učenika.⁸⁴ Na listu 1b nalazi se stari pečat Gazi Husrev-begove biblioteke, te precrtan stari inventarski broj ovog rukopisa, ispod kojeg je upisan sadašnji broj (3159).

Potpisana je rukom izdavača. Ispod potpisa nalazi se njegov lični pečat iz 1287. godine. Na pečatu je čitljivo ime aš-Šayḥ Muṣṭafa Šukrī (الشيخ مصطفى شكري). Ispod pečata nalazi se, grafitnom olovkom prepisan, potpis izdavača.

12. Idžazetnama na arapskom jeziku za obavljanje dužnosti nakšibendijskog šejha. Primalac ovom idžazetnamom dobija i dozvolu za obavljanje zikrova, učenje viridova i hatme hadžegan⁸⁵ na način kako to čine pripadnici nakšibendijskog tarikata. Idžazetnamu je izdao šejh Muhamed Derviš (aš-Šayḥ Muḥammad Darwīš) 1287/1870. godine. Nije navedeno mjesto izdavanja, kao ni ime učenika kome se idžazetnama izdaje, tako da je riječ, vjerovatno, o obrascu idžazetname, u koji je autor upisivao imena učenika kojima ju je izdavao. Nalazi se na listovima 1b-2a pod signaturom

81 Glavni šejh Kiršeherske tekije (v. Haso Popara, „Idžazetname u rukopisima Gazi Husrev-begove biblioteke”, *Anali GHB*, XXV-XXVI, 2007, str. 7).

82 Detaljnije o ovoj idžazetnami, terminima *ahibabe*, *ćehaje*, vezi tesavufa i esnafa, te prijevodu idžazetname Abdulaha Saračevića, vidjeti: Azra Gadžo-Kasumović, „Veza esnafa u Bosni sa tekijom u Kiršehiru”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 49/1999, Sarajevo, 2000, str. 111-175.

83 جملة اصناف اوزرلرينه فضيلتو حاجي عبد الله افنديه شيخ اصنافلغنه جملة اصناف طرفلرندن انتخاب ايلدكلرندن... مومي اليه حاجي عبد الله افنديه شيخ اصناف نصب وتعيين اولمشدر

84 Faziletlü Saračević Hacı Abdullâh Efendi'nin İcazetnamesidir.

85 بأن أجزيت لك المشيخة للطريقة النقشبندية فأجزت لك كما أمرت اوراد وأذكار مع ختم حواجان أن تداومها وأن ترشد السالكين إلى الله تعالى... كما أجازنا شمس سماء الهداية... الشيخ العارف الكامل المكمل الحاج حسن أفندي

A-3160/TO. Dimenzije su 16 x 25 cm. Rukopis je bez poveza. Listovi su, najvjerojatnije, naknadno lijepljeni ljepljivom trakom i djelomično su, pri dnu stranica, međusobno odvojeni. Vidljivi su tragovi od presavijanja. Mjestimično se na listovima naziru i smeđe fleke, a na listu 2a, ispod pečata, nedostaje dio papira u obliku nepravilnog kruga prečnika 4 cm. Osnovni tekst pisan je *ta 'līq* pismom i crnim mastilom, postojanim na dodir s vlagom. Nema interpunkcije, kustoda, unvana, kao ni drugih iluminiranih i kaligrafski ukrašenih elemenata. Na listu 2a, na prvi pogled grafitnom olovkom, naknadno i vrlo nevjешto iscrtani su floralni motivi u obliku grančica sa cvjetovima i listovima, te motivi u obliku polumjeseca sa zvijezdom. Ispod osnovnog teksta stoji potpis izdavača idžazetname⁸⁶ i lični pečat sa njegovim imenom. Ime na pečatu je čitljivo Muḥammad Darwīš (محمد درويش).

13. Idžazetnama hafiza hadži Muhamed-efendije Bosneviya (al-ḥāfiẓ al-ḥāḡḡ Muḥammad-afandī al-Bosnawī)⁸⁷ koju mu je izdao hadži Ali Bagdadi⁸⁸ 1327/1909. godine u Istanbulu. Idžazetnama je napisana na arapskom jeziku i izdata je za čitanje Buharijinog *Ṣaḥīḥa*⁸⁹ i podučavanje tom djelu. Nalazi se na listu 1a pod signaturom A-3236/TO. Dimenzije su 14,5 x 24 cm. Rukopis je bez poveza, ali mu je naknadno dodata dvolisnica u koju je uložen i na kojoj je, grafitnom olovkom, ispisana bilješka. Naslovni list idžazetname je bez unvana. Glavni tekst nije uokviren i nema interpunkcijskih oznaka. Papir je žućkaste boje. Idžazetnama je ispisana *nasta 'līq* pismom i crnim mastilom, postojanim na dodir s vlagom. Nisu vidljiva veća oštećenja. Primjetni su tragovi od presavijanja i samo su mjestimično vidljive žućkaste fleke. U donjem lijevom uglu nedostaje komadić papira. Na listu 1b nalazi se stari

86 وقع الأذن والإجازة عن الفقير الشيخ محمد درويش خادم الفقراء النقشبندية سنة سبع وثمانين ومئتين ألف من هجرة من له العز والشرف

87 Hadži hafiz Muhamed Hamdi-efendija Hadžimulić rođen je u Sarajevu 1866. godine u uglednoj zanatlijskoj porodici. Po završetku mekteba i hifza upisuje se u Carevu medresu, ali uskoro prelazi u Gazi Husrev-begovu Kuršumliju medresu. Nakon otvorenja Šerijatske sudačke škole, tri školske godine slušao je predavanja Hasan-efendije Spahe iz osnova šerijatskog prava. Bio je pomoćni muderis u Kuršumliji medresi, muderis u Merhemića medresi, a od 1912. godine bio je imenovan kao muderis na Šerijatskoj sudačkoj školi, gdje je predavao do smrti. Pored nastavničke dužnosti, hafiz Muhamed-efendija Hadžimulić bio je imam i hatib Gazi Husrev-begove džamije u Sarajevu blizu dvadeset godina. Čuvao je tradiciju održavanja privatnih časova po kućama, a bavio se i prevodenjem djela iz tefsira i hadisa. Umro je 17. oktobra 1918. godine u Sarajevu (v. M. Traljić, *Istaknuti Bošnjaci*, str. 110-113).

88 Al-Ḥāḡḡ 'Alī al-Baḡdādī bio je, kako stoji u potpisu ispod idžazetname, predsjednik carigradske uleme koja je čitala (učila) djelo Sahihu-l-Buhari na Jildiz Saraju u Istanbulu.

89 الحافظ الحاج محمد افندي البوسنوي خطيب جامع خسرو بك الغازي وامام في البلدة المذكورة أن أجزته بقراءة جامع صحيح البخاري... كما أجازني بذلك الشيخان العلمتان... ثم أجزته بقراءة وتدريسه على الشروط المعتمدة عند أهل الحديث

pečat Gazi Husrev-begove biblioteke, te prečrtan stari inventarski broj ovog rukopisa, ispod kojeg je upisana sadašnja signatura (3236/TO).

Ispod teksta idžazetname nalazi se potpis⁹⁰ i pečat izdavača iz 1320/1902-03. godine. Na pečatu je čitljivo ime ‘Alī (علي).

14. Prijepis idžazetname Fejzulaha Hadžibajrića⁹¹, koju mu je izdao Ahmed Burek⁹² 1363/1944. godine u Sarajevu. Idžazetnama je napisana na arapskom jeziku. Izdavač je ovu idžazetnamu izdao svome učeniku za praktične i teoretske, te za racionalne i tradicionalne znanosti. Učeniku se daje dozvola da prenosi ono što je čuo i naučio od učitelja iz različitih disciplina, kao što su hadis i tefsir.⁹³ Prepis je bez poveza i pridodat mu je prijevod idžazetname, koji se nalazi na odvojenom listu. Prema tome, obradit ćemo pojedinačno prijepis idžazetname i njen prijevod. Što se tiče same idžazetname, nalazi se na listu 1a pod signaturom A-3453/TO. Dimenzije su

90 كتب الفقير إلى الله تعالى الحاج على البغدادي كان رئيساً على هيئة العلماء الذين كانوا يقرأون جامع الصحيح في 90 يلديز سابقاً عفي الله عنه وعن والديه

91 Šejh hadži Fejzulah-efendija Hadžibajrić rođen je u Sarajevu 1912. godine. Nakon mekteba i osnovne škole upisao se u Građansku trgovačku školu, iz koje se prebacio u Gazi Husrev-begovu medresu koju je završio 1933. godine. Pred Ahmed-efendijom Burekom završio je više vjersko obrazovanje i dobio idžazetnamu 1944. godine. Na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, Odsjek za orijentalnu filologiju, diplomirao je 1954. godine. Radio je kao imam Timurhanove džamije, vjeroučitelj u osnovnoj školi u Sarajevu, referent za osnovno vjersko obrazovanje, nadzornik mekteba i mektebske nastave u Sarajevu, predavač pedagogije i metodike vjerske nastave u Gazi Husrev-begovoj medresi, hafiz-kutub u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, bibliotekar na Veterinarskom fakultetu te bibliotekar na Filozofskom fakultetu, gdje je stekao zvanje višeg bibliotekara. Krajem 1972. godine otišao je u mirovinu. Umro je 21. aprila 1990. godine u Sarajevu (v. M. Traljić, *Istaknuti Bošnjaci*, str. 90-97; A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 196-197).

92 Ahmed-efendija Burek rođen je 1876. godine u Batuši kod Gornjeg Vakufa. Nakon mekteba pohađa medresu u Travniku, a zatim dolazi u Sarajevo u Kuršumlju medresu. Pohađao je i nastavu na Darul-mualliminu. Odlazi u Istanbul na studije islamskih nauka, gdje 1904. godine dobija idžazet od Salih-efendije Denizlija. Po povratku u Bosnu, Ahmed-efendija je predavao na Darul-mualliminu, Merhemića i Ismaila Mistrije medresi. Predavao je vjeronauku u Velikoj gimnaziji i Učiteljskoj školi u Sarajevu. Radio je kao profesor Šerijatske sudačke škole do 1925. godine, kada je otišao u mirovinu. Ahmed-efendija je i u mirovini bio aktivan. Imenovan je 1924. godine za prvog muderisa Gazi Husrev-begove medrese. Za direktora Gazi Husrev-begove medrese imenovan je 1938. godine, a na toj poziciji ostao je do 1947. godine, kada je definitivno umirovljen. Bio je biran u mnoge važne uprave, a vrijedi spomenuti da je 1938. godine, prilikom izbora za reisul-ulemu, bio drugi na listi po broju dobivenih glasova. Umro je 13. juna 1948. godine (v. A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 95).

93 حضر مجلس هذا الأذني واعتنى في تحصيل الفنون... فيض الله بن اسماعيل الحاج بايريج... ثم طلب مني الإذن والإجازة... فحسنت ظنه فأجزت له أن يروي عني ما سمع وتعلم مني من العلوم نظرية وعملية عقلية ونقلية حديثاً وتفسيراً أصولاً وفروعاً كما أجاز لي... السيد صالح بن أحمد الذكزلي

21 x 34 cm. Papir je tanak i žućkaste boje. Vidljivi su tragovi od presavijanja, a u donjem dijelu papir je djelomično oštećen. Iznad glavnog teksta, na pisačkoj mašini ispisano je *viši tečaj šeriatsko-teološkog obrazovanja u Sarajevu*, a odmah ispod stoji *priepis idžazetname-diplome*. Desno od tog naslova utisnut je stari pečat Gazi Husrev-begove biblioteke. Tekst idžazetname ne sadrži znakove za interpunkciju, unvan i posebno ukrašene kaligrfske elemente. Pisan je *nash* pismom i mastilom plave boje. Izuzetak su ime i prezime učitelja i učenika, te fraza *ağaztu lahū* koji su ispisani mastilom crvene boje. Ispod teksta nalazi se potpis izdavača idžazetname.⁹⁴ Na listu 1b nalazi se potvrda Ulema-medžlisa o ispravnosti idžazetname.⁹⁵ Ova potvrda datirana je 2. rebiul-evvela 1363/27. februara 1944. godine, a potpisana je od strane Ibrahima Riđanovića, tadašnjeg predsjednika Ulema-medžlisa. Na ovom listu nalazi se i stari pečat Gazi Husrev-begove biblioteke, te precrtani stari inventarski broj i signatura ovog rukopisa, ispod kojih je grafitnom olovkom upisana sadašnja signatura (A-3453/TO).

Gore spomenuti prijevod nalazi se na listu 1a, odvojenom od idžazetname. Prijevod je sačinjen na pisačkoj mašini na tankom papiru žućkaste boje. Na ovom listu, kao i u idžazetnami, nalazi se stari pečat Gazi Husrev-begove biblioteke, precrtani stari inventarski broj i signatura, pored kojih je upisana sadašnja signatura (A-3453). Vidljivi su tragovi od presavijanja i manja oštećenja na rubovima stranice.

15. Opća idžazetnama iz racionalnih i tradicionalnih znanosti, koju je izdao hadži hafiz Muhamed Šakir, sin Omera (Muḥammad Šākir b. ‘Umar b. ‘Abdurrahmān). Napisana je na arapskom jeziku i nalazi se na listovima 1b-8a pod signaturom A-3454/TO.⁹⁶ Nije navedeno ime učenika. U idžazetnami su navedeni senedi za tefsir, fikh, hadis, kao i za Buharijev i Muslimov *Šaḥīḥ*. Nije naveden datum izdavanja. Dimenzije su 13,5 x 21 cm. Idžazetnama je bez poveza. Papir je tanak i žućkaste boje. Listovi su mjestimično dohvaćeni vlagom. Razasuti su i po rubovima djelomično oštećeni. Na naslovnom listu nalazi se unvan čiji centralni dio čini krug. U prostoru za dekorativni ispis teksta unvana napisano je *Īcāzetnāmedur*. Ovaj krug pojačan je sivom

94

الفقير إلى الله أحمد خيالي بن عارف بورق

95 Bilješka je navedena kako stoji u originalu: „Potvrđuje se izpravnost i valjanost idžazetname (diplome o višem vjerskom obrazovanju) izdane na arapskom jeziku i potpisane od strane gos. Ahmed-ef. Bureka, upravitelja Gazi Husrev-begove medrese i profesora Više islamske šeriatsko-teološke škole u Sarajevu, dne 2. rebiul-evvela 1363. po Hidžri (27. 2. 1944) Fejzulahu (Fejzi) Hadžibajriću, sinu Smailovu iz Sarajeva. (Čl. 5 Uredbe o rangju stručnih škola prema srednjoj školi i fakultetima).”

96 Ova idžazetnama dio je vakufa muftije Abdullatifa Đulbije (Nova Varoš, 1869 – Ulcinj, 1939) za Gazi Husrev-begovu biblioteku.

linijom na koju se naslanjaju krugovi u crvenoj boji. Iz ovog centralnog dijela, na obje strane podjednako, izlaze floralni motivi u obliku grančica sa listovima. Čini se da su ti motivi ispisani grafitnom olovkom i naknadno pojačani svijetlocrvenom, narandžastom i crnom bojom. Tekst je bez kustoda. Folijacija je naknadno upisana grafitnom olovkom. Osnovni tekst pisan je *nash* pismom i crnim mastilom lošeg kvaliteta, poroznim na dodir s vlagom. Interpunkcija za odvajanje rečenica okruglog je oblika, sa upisanom tačkom u sredini kruga. Na svakom listu, sa izuzetkom lista 3a, ispod teksta utisnut je pečat muftije Abdullatifa Đulbije.⁹⁷ Na listu 1a stoje precrtani stari inventarski broj i signatura, pored kojih je upisana sadašnja signatura (A-3454/TO). Uz rukopis nalazi se i papir dimenzija 12 x 8 cm. Na njemu je upisana bilješka u kojoj se navodi, između ostalog, da je idžazetnama nađena u rukopisima muftije Abdullatifa Đulbije.

Idžazetnama je bez pečata i potpisa izdavača. Ova idžazetnama, sa ostavljenim praznim prostorom za upisivanje imena učenika na listu 3a, predstavlja obrazac za ovu vrstu idžazetname u koju se, po potrebi, upisivalo ime onog koji je zavrijedio da je dobije.

16. Idžazetnama na iršad⁹⁸ (hilafetnama) izdavača šejha Osmana Mekkiya, sina Ahmeda (aš-Šayḥ ‘Utmān al-Makkī b. Aḥmad), u kojoj nije navedeno ime učenika. Ovaj štampani primjerak, bez navedenog datuma i mjesta izdavanja, predstavlja opći primjerak idžazetname na iršad ili određenu vrstu obrasca, gdje je ostavljen prostor za upisivanje imena učenika. Napisana je na arapskom jeziku i nalazi se na listu 1a pod signaturom A-3476/TO. Dimenzije su 30 x 40,5 cm. Na ovom štampanom primjerku vidljivo je više oštećenja, kao što su tragovi od presavijanja koji su bili uzrokom mjestimičnog prepuknuća papira te ispucalih rubova papira koji su, između ostalog, nastradali i usljed dodira s vatrom. Iznad glavnog teksta nalazi se lijepo ukrašen unvan sa floralnim motivima i ispisanim 30. ajetom sure *al-Naml*.⁹⁹ Tekst je u cijelosti smješten unutar okvira ukrašenog floralnim elementima. Pored unvana utisnut je stari pečat Gazi Husrev-begove biblioteke, dok je ispod glavnog teksta prekrížena stara signatura ovog primjerka, a ispod nje upisana je sadašnja signatura

97 U pečatu stoji: Muftija Abdullatif Đulbija (Nova Varoš 1869 – Ulcinj 1939) Gazi Husrev-begovoj biblioteci.

98 هذه إجازة عامة في طريقة الباطنة والظاهرة... أنا أولا أخذنا الطريقة النقشبندية... ثم أخذنا أيضا مع إجازة الشاذلية والقادرية... فأقول وأنا الفقير إلى مولاه الغني الشيخ عثمان المكي ابن أحمد قد أجزت وخلفت... كان لي وله السر قد أجزت له طريقي وما فيها من علوم الظاهرة كما أجازنا بذلك من ذكرت وغيرهم في الطريقتين

99

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(A-3476/TO). U idžazetnami je senedom i bilješkom autora objedinjeno više sufijskih redova. To su nakšibendijski¹⁰⁰, kadirijski¹⁰¹ i šazilijski¹⁰² red.

17. Prijepis idžazetname na iršad (hilafetnama)¹⁰³ koju je izdao hadži hafiz Hasan Fevzi-beg Agopašić (aš-Šayḥ ḥāḡḡ ḥāfiẓ Ḥasan Fawzī)¹⁰⁴ za šejha hadži Selima Sami-efendiju (Šayḥ Salīm Sāmī-afandī).¹⁰⁵ Idžazetnama je napisana na arapskom jeziku i nalazi se na listovima 1a-2b pod signaturom A-3483/TO. Izdata je u mjesecu ševvalu 1350/1932. godine u Skoplju. Ovaj rukopis je bez poveza i zaštitnih listova. Ispisan je na listovima bilježnice na kvadratiće. Dimenzije su 14 x 20,5 cm. Papir je tanak i žućkaste boje. Vidljiva su oštećenja na rubovima stranica i tragovi od presavijanja. Listovi nisu povezani. Na listu 1a nalazi se stari pečat Gazi Husrev-begove biblioteke. Iznad njega precrtana je stara i upisana nova signatura (A-3483/TO). Nema unvana i interpunkcije, a listovi su bez kustoda i folijacije. Tekst je pisan *ta'liq* pismom i mastilom plave boje. Mastilo je mjestimično razliveno i prekriva dijelove teksta.

Ispod teksta idžazetname, na listu 2b, nalazi se prijepis potpisa izdavača.¹⁰⁶ Na istom listu stoji bilješka da je prijepis idžazetname sačinio Fejzulah

100 Nakšibendije su red u Turkistanu koji tvrdi da potječe od škole Tajfurija. Ogranci ovog reda nalaze su u Kini, Turkistanu, Turskoj, Indiji i na Javi (Nerkez Smailagić, *Leksikon islama*, Sarajevo: Svjetlost, 1990, str. 596).

101 Kadirije predstavljaju bagdaski red koji se razvio iz škole džuneidija (Abd al-Kadir Gaylani, u. 1166). Ima mnogo ogranaka od Jemena i Somalije, preko Indije i Anadolije pa sve do Egipta, Magriba i zapadnog Sudana (N. Smailagić, *Leksikon islama*, str. 595).

102 Šazilijski red utemeljili su Abu Madyan iz Tlemsena (u. 1197) i Ali Šazili iz Tunisa (u. 1256). Ogranci ovog reda koji se nalaze u Magribu su: gazije, habibije, kerzazije, nasirije, šejhije, hašimije itd. Postoje još ogranci ovog reda u Istanbulu, Rumuniji, Nubiji i na Komorima (N. Smailagić, *Leksikon islama*, str. 596).

103 ثم ليس الخرقه المباركة وأخذ هذه الطريقة العالية الشيخ سليم سامي... من يد السيد الشيخ حجي حافظ حسن فوزي... فإني قد استخلفت وأعطيت هذه الأجازة للطريقة العالية بعناية الكريم لشيخ سليم سامي أفندي راشدا ودليلا لعباد الله تعالى إلى صرات مستقيم

104 Hadži hafiz Hasan Fevzi-beg Agopašić je alim i šejh iz 19. stoljeća. Živio je i djelovao u Podgorici. U Skoplje je odselio 1878. godine. Nije poznato kada je umro (A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 32; Fejzullah Hadžibajrić, „O arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke”, *Anali GHB*, VII-VIII, str. 263).

105 Selim Sami-efendija Jašar znameniti je šejh i pjesnik iz Vučitrna. Njemu je reisul-ulema hadži Džemaludin-efendija Čaušević, kao znak naročite pažnje i uvažavanja, spjevao rubajju na turskom jeziku. Fejzulah-efendija Hadžibajrić pristupio je kadirijskom redu nakon primanja virda od Selima Sami-efendije i izgovaranja bej'ata pred njim (A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 107 i 196).

Hadžibajrić je svoga šejha izuzetno cijenio i volio. Od 1939. do 1952. godine (izuzev ratnih godina) odlazio je svake godine u Vučitrn da ga posjeti (Mahmud Traljić, „In memoriam: Prof. hadži Fejzulah ef. Hadžibajrić”, *Anali GHB*, XV-XVI, str. 288).

106 الداعي السيد الشيخ حجي حافظ حسن فوزي ابن محمود آغو پاشا پودغور چه وي مولدا اسكوبي حالا مسكنا

Hadžibajrić.¹⁰⁷ Tu se nalazi i bilješka datirana 12. redžeba 1319/25. oktobra 1901. godine od šejha Muhameda Emina Sulejmanijelija. Vjerovatno je riječ o kadirijskom šejhu sejjidu Muhamedu Eminu iz Tarsusa, od kojeg je Hasan Fevzi-beg dobio idžazet na iršad.

18. Idžazetnama Ahmeda Hilmi-efendije Muftića (ḥāfiẓ Aḥmad Ḥilmī)¹⁰⁸ koju mu je izdao njegov otac Ahmed-efendija Mulaibrahimović (al-ḥāḡḡ ḥāfiẓ Aḥmad)¹⁰⁹ iz morfologije, sintakse, retorike, logike, fikha i usuli fikha, islamske skolastičke teologije (kelama) i mudrosti (hikmeta)¹¹⁰. Idžazetnama se nalazi na listovima 1a-3b pod signaturom A-4520/TO. Izdata je u mjesecu saferu 1299/1881-82. godine u Travniku. Povez rukopisa je kartonski, relativno dobro očuvan. Vanjska strana korica smeđe je boje. Na prednjoj strani vanjskih korica, u centralnom dijelu, stoji ispisano *Iğāzatnāma*, na komadu papira koji je, najvjerovatnije, naknadno zalijepljen. Unutrašnje strane korica su bez iluminacija. Na početku i kraju rukopisa nalazi se po jedan zaštitni list. Na listu 1a stoji naslov *Iğāzatnāma*, ispod kojeg su dvije paralelne crvene linije, a sa bočnih strana naslova nalaze se dva trokutasta oblika, crvene

107 Ovom prijepisu dodat je i papir dimenzija 21 x 15 cm, sa istom signaturom (A-3483/TO). Na njemu je, između ostalog, upisano da je ovaj prijepis poklonio prepisivač istoga, Fejzulah Hadžibajrić.

108 Hafiz Ahmed Hilmi-efendija Muftić rođen je u Gradačcu 1858. godine. Obrazovao se pred ocem i pred njim je završio hifz. Po završetku Svirac medrese 1881. godine, od oca je dobio i idžazetnamu. Nakon očeve smrti postao je muderis Svirac medrese. Uz rad u medresi obavljao je dužnost imama, hatiba i vaiza u Svirac džamiji, a kasnije i u Husejniji džamiji u Gradačcu. Bio je savremen i moderan u tumačenju islama i među prvima je u Bosni i Hercegovini počeo prevoditi hutbe i govoriti na našem jeziku. Povremeno je pisao za *Islamski svijet*. Bio je potpredsjednik Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Gradačcu. Umro je 11. februara 1934. godine. Ukopan je pored Sviracke džamije, a dženazu mu je klanjalo četiri hiljade ljudi (A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 353; H. M., „Merhum Hafiz Ahmed Hilmi ef. Muftić”, *Gajret*, br. 4, 1. april 1934, str. 72; Ahmed Mehmedović, „Alimske porodice: Mulaibrahimović-Muftić (Svirac)”, *Novi Muallim*, VIII/2007, br. 31, str. 90-92).

109 Hadži hafiz Ahmed-efendija Mulaibrahimović, poznatiji kao Svirac, rođen je u Biberovu Polju kod Gradačca oko 1210/1795. godine. Školovao se u medresi Muradiji pred šejhom hadži Hasan-efendijom Muslimovićem. U medresi Svirac obavljao je dužnost muderisa više od 50 godina. Također, obavljao je dužnost imama i hatiba Svirac džamije. Za šejha nakšibendijskog reda postavljen je 1857. godine, a godinu kasnije i na položaj gradačackog muftije. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci čuva se jedna opsežna međžmua na arapskom jeziku koju je Ahmed-efendija ispisao za svoje potrebe. Taj rukopis je nazvao *Mağmū'a al-laṭā'if* (GHB, R-8981, autograf). Umro je 1300/1883. godine u Gradačcu, gdje je i ukopan (A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 378; A. Mehmedović, „Alimske porodice: Mulaibrahimović-Muftić (Svirac)”, str. 88-89).

110 ثم اشتغلت بالتدريس في البلدة المزبورة في مدرسة اسويرچه وداوم على تدريسي من الطلبة من هو أقراته الصريف والنحو والبيان والمعاني والمنطق والفقہ وأصول الفقہ والكلام والحكمة... فطلب مني الأجازة... فأجزت له بالتدريس كما أجازني وأذن لي استاذي

boje. Tekst je ispisan *nasta'liq* pismom i crnim mastilom. Izuzetak su ime učenika i jednog učitelja iz lanca prenosilaca, kao i fraze *fa ağaztu lahū bi al-tadrīs* i riječi *ustādī*, koji su ispisani mastilom crvene boje. Listovi su bez kustoda i folijacije. Glavni tekst uokviren je podebljanom crvenom linijom. Interpunkcijski znakovi su okruglog oblika, ispisani crvenim mastilom. Na listu 3b, ispod teksta idžazetname, stoji pečat izdavača iz 1254/1838-39. godine, sa čitljivim tekstom Maḏhar nūrī šamad ḥāfiẓ Aḥmad 'Abduhū (مظهر نوري صمد حافظ أحمد عبده). Uz idžazetnamu se nalazi još jedan papir, signiran kao i sam rukopis. Dimenzije su mu 9,5 x 29 cm. Relativno dobro je očuvan. Tekst je ispisan mastilom crne boje. Tu su navedeni virdovi i savjeti učeniku. Ispod virdova stoji pečat na kojem ime nije čitljivo. Na dnu, grafitnom olovkom, ispisana je bilješka o važnosti bogobojažnosti i nauke, te signatura (A-4520/TO).

19. Idžazetnama Mehmeda Tahir-efendije (al-ḥāḡḡ Muḥammad Ṭāhir b. Sulaymān al-Bosnawī)¹¹¹ iz praktičnih i teoretskih, te racionalnih i tradicionalnih znanosti.¹¹² Napisana je na arapskom jeziku i nalazi se na listovima 1b-5b pod signaturom A-4822/TO. Idžazetnamu je izdao Muhamed Emin¹¹³ 1258/1842-43. godine. Nije naveden podatak o mjestu izdavanja. Dimenzije su 12 x 17,5 cm. Na listu 1a stoji, grafitnom olovkom ispisano, *Idžazetnama*. Ispod toga su dva stara pečata Gazi Husrev-begove biblioteke. Rukopis je bez poveza. Na kraju se nalazi jedan zaštitni list. Na zaštitnom listu 1b upisana je signatura rukopisa. Listovi su sa kustodama, bez folijacije i interpunkcijskih znakova. Na listu 1b nalazi se unvan sa zlatnožutom podlogom, bez dekorativnog ispisa. Tekst je uokviren širokom zlatnožutom trakom pojačanom jednom linijom crne boje s unutrašnje i dvjema crnim linijama s vanjske strane. Osnovni tekst pisan je *nash* pismom i mastilom crne boje lošeg kvaliteta, poroznog na dodir s vlagom. Listovi su djelomično oštećeni. Dohvaćeni su vlagom i međusobno su odvojeni. Mjestimično su vidljive tamnožute fleke. Na listu 5b, nakon zahvale Bogu i salavata, slijedi potpis učitelja¹¹⁴ i njegov pečat iz 1245/1829-30. Na pečatu je čitljivo ime (السيد محمد أمين).

111 Hadži Mehmed Tahir-efendija rođen je u Sarajevu u drugoj polovini 18. stoljeća. Bio je muderis Đumišića medrese u Sarajevu. Umro je u Sarajevu 1282/1865. godine.

112 ثم طلب مني الإجازة... ظنا منه أنني أهل لأن أخبر فحسنت ظنه... فأجزت له بأن يروي ما يسوغ له عني روايته من العلوم نظرية وعملية عقلية ونقلية أصولا وفروعا

113 Muḥammad Amīn, poznat kao Hafiz-efendija, sin Mustafe al-Kankarija (Čankari).

114 إجازتي وسندي في الكتاب والسنة وفي شروعات العلوم وعقباتها وأدبياتها فأجزت الكامل الذكي الحاج محمد طاهر بن سليمان البوسنوي وفقنا وإياه الملك الصمد إني وأنا العبد الفقير الغريق في بحر التقصير السيد محمد أمين المعروف بشهري حافظ أفندي بن مصطفى الكانقري قد وقع هذه الإجازة في سنة ثمانية وخمسين ومائتين وألف من الهجرة النبوية عليه أكمل التحية في شهر ربيع الأواخر

20. Opća idžazetnama¹¹⁵ Muhameda Emina, sina Ibrahima (Muḥammad Amīn b. Ibrāhīm al-Gradāčānīčawī). Napisana je na arapskom jeziku i nalazi se na listovima 1b-10b pod signaturom A-4823/TO.¹¹⁶ Izdavač ove idžazetname je Osman Nuri (‘Uṭmān Nūrī b. Ibrāhīm al-Gradāčāčawī). Nisu navedeni podaci o mjestu i datumu izdavanja. Dimenzije su 12 x 18,5 cm. Rukopis je bez poveza. Na početku i kraju nalazi se po jedan zaštitni list. Na zaštitnom listu 1a, najvjerojatnije naknadno, ispisano je *Iğāzatnāma*. Na posljednjem zaštitnom listu upisana je nova signatura (A-4823/TO), a prekrivena stara.¹¹⁷ Vidljiva su djelomična oštećenja vlagom. Rubovi stranica mjestimično su oštećeni. Na pojedinim mjestima primjetne su tamnožute fleke. Papir je tanak i žućkaste boje. Listovi su sa kustodama. Folijacija je upisana naknadno, grafitnom olovkom. Nema interpunkcijskih znakova za odvajanje rečenica. Na naslovnom listu nema unvana. Idžazetnama nije obogaćena posebnim iluminacijama. Osnovni tekst nije uokviren. Ispisan je *nash* pismom i crnim mastilom, nepostojanim na dodir s vlagom.

Na listu 10b, nakon dove, slijedi bilješka izdavača idžazetname iz koje čitamo da je on i njen prepisivač.¹¹⁸ Ispod ove bilješke nalazi se pečat izdavača idžazetname. Na pečatu je čitljivo ime ‘Uṭmān Nūrī (عثمان نوري).

Zaključak

U radu su date etimološke odrednice termina idžazetnama, njen uobičajeni sadržaj i opća podjela. Predstavili smo 20 idžazetnama koje se čuvaju u Zbirci osmanskih dokumenata Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu. Od ukupno dvadeset idžazetnama, njih devetnaest su u rukopisu, a samo jedna idžazetnama je štampani primjerak. Riječ je pretežno o idžazetnamama koje su izdavane za obavljanje dužnosti muderisa ili izunnamama za učenje virdova, čitanje nekog djela i podučavanje istome. Također, u ovoj zbirci nalaze se i idžazetname ili hilafetname za postavljanje šejhova određenog sufijskog reda. Dakle, obradu sadržajno raznolikih idžazetnama temeljili smo na navođenju osnovnih elemenata, kao što su: ime učitelja, ime učenika, vrsta

115 محمد أمين ابن إبراهيم... قد حضر في عدة من الأعوام مجلس هذا العاجز... حتى استوعب من كليات العلوم وجزئياتها عجزها وبحرها وحصل من منقولات الفنون ومعقولاتها عجزها وبحرها... إقترح علي بعد الإستجازه بالإستجازه ظنا منه صدق الله ظنه أنني أهل الإجازة... أجزته إجازة عامة بأن يروى عنّي ويستند إليّ ما وقع ابتداءه منّي في أيّ وقت شاء وفي أيّ مكان شاء على أيّ شخص يشاء

116 Širok je raspon nauka i djela za koje učenik ima potvrđen lanac prenosilaca. Od nauka se spominju: arapski jezik, akaid, šerijatske znanosti, nauka o raspravi, polemika, dijalektika, analogija, fikih, hadis, matematika. Od djela se spominju: *Nuḥba al-fikr*; *Mašāriq al-anwār*; te *Šaḥīḥ* Buharije i Muslima.

117 Ranije je ova idžazetnama bila uvrštena sa vakufnamama, pod signaturom V-365 i inventarskim brojem 247 (746).

118

حرره أحقر العباد عثمان نوري ابن إبراهيم غراداچاچوي

idžazetname, jezik, signatura, broj listova, mjesto izdavanja, datum izdavanja i dimenzije. Prilikom obrade uočene su razlike u obimu, očuvanosti, dodatnim vlasničkim ili drugim bilješkama, kao i periodu i mjestu gdje su izdavane.

Fenomen izdavanja i primanja idžazetname, odnosno fenomen posjedovanja takve potvrde, uz sastavne elemente koji je mogu činiti, predstavlja riznicu podataka za izučavanje školstva i obrazovanja. Primjera radi, promjene u obrazovnoj regulativi moguće je pratiti naročito iz sadržaja dodatnih elemenata idžazetnama. Ovjere, koje se javljaju početkom 20. stoljeća, odražavaju promjene u shvatanju obrazovnog lanca i potrebu da se tradicionalni oblici diploma usklade s potrebama novog vremena i društvene stvarnosti.

Zanimljive su i nekolike idžazetname bez imena učenika, a one predstavljaju obrasce za izdavanje ovakvih dokumenata. Uz opis njihove strukture, naveden u uvodnom dijelu rada, može se vidjeti da su idžazetname predstavljale zaseban književni žanr s najvećim brojem formulaičnih izraza i ukrasa. U tom smislu, bosanskohercegovačke idžazetname nisu bile izuzetak od osmanskih, kao ni drugih dokumenata istoga sadržaja i namjene.

Istovremeno, idžazetname su i validni dokumenti kojima se može potvrditi srodstvo dviju ili više osoba. Ta linija se često proširuje, pa imamo i lanac kojim su povezani djed, otac i unuk. Dakle, genealoška istraživanja mogu, ali i trebaju crpiti podatke iz idžazetnama.

Izvori

Gazi Husrev-begova biblioteka A-1232/TO, A-2260/TO, A-2261/TO, A-2262/TO, A-2263/TO, A-2264/TO, A-2265/TO, A-3052/TO, A-3159/TO, A-3160/TO, A-3236/TO, A-3453/TO, A-3454/TO, A-3476/TO, A-3483/TO, A-4520/TO, A-4822/TO i A-4823/TO

Literatura

Gadžo-Kasumović, Azra, „Veza esnafa u Bosni sa tekijom u Kiršehiru”, *Pri-lozi za orijentalnu filologiju*, 49/1999, Sarajevo, 2000.

H. M., „Merhum Hafiz Ahmed Hilmi ef. Muftić”, *Gajret*, br. 4, Sarajevo, 1934.

Hadžibajrić, Fejzullah, „O arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke”, *Anali GHB*, VII-VIII, Sarajevo, 1982.

Haračić A. Hajrudin, *Derviš ef. A. Korkut - Ibnul-Ajn : Život i djelo*, El-Kalem, Sarajevo, 2005.

İslam Ansiklopedisi, XVI, Türkiye Diyanet Vakfı, Istanbul, 1997. i 2000.

Kaleši, Hasan, *Najstariji vakufski dokumenti u Jugoslaviji na arapskom jeziku*, [bez nav. izd.], Priština, 1972.

- Karabulut, Niyazi, „İcâzetnameler ve Bir İcâzetname Örneği (Silve’li Yusuf Efendi)”, *Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri)*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Gümüşhane, 2016.
- Karaman, Fikret, „Eğitimde Bilimsel Bir Belge: İcâzetnâme ve İçeriği”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, Malatya 2018.
- Kreševljaković, Hamdija, *Nekrolozi*, Rekultura i Videoarhiv, Sarajevo, 2022.
- Kurtanović, Hamza, „Muhamed-efendija Zahirović i njegova idžazetnama”, *Anali GHB*, XLI, Sarajevo, 2020.
- Mehmedović, Ahmed, „Alimske porodice: Mulaibrahimović-Muftić (Svirac)”, *Novi Muallim*, VIII, br. 31, Sarajevo, 2007.
- Mehmedović, Ahmed, *Leksikon bošnjačke uleme*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2018.
- Moker, Mubina; Haverić, Đenita, *Perzijsko-bosanski rječnik*, Ibn Sina, Sarajevo, 2010.
- Muftić, Teufik, *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 1997.
- Mujezinović, Mehmed, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, knjiga II, Veselin Masleša, Sarajevo, 1977.
- Muslimova zbirka hadisa (izbor)*, knjiga III, Kuća mudrosti, Zenica, 2004.
- Popara, Haso, „Idžazetname u rukopisima Gazi Husrev-begove biblioteke”, *Anali GHB*, XXV-XXVI, Sarajevo, 2007.
- Smailagić, Nerkez, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Trako, Salih, „Kronogrami sarajevskog muftije Muhameda Šakir-efendije Muidovića”, *Anali GHB*, I, Sarajevo, 1972.
- Traljić, Mahmud, „Forma i sadržaj ibadeta u Gazi Husrev-begovoj džamiji”, *Anali GHB*, IX-X, Sarajevo, 1983.
- Traljić, Mahmud, „In memoriam: prof. hadži Fejzulah ef. Hadžibajrić”, *Anali GHB*, XV-XVI, Sarajevo, 1990.
- Traljić, Mahmud, *Istaknuti Bošnjaci*, El-Kalem, Sarajevo, 1998.

Iğāzat-namas in the Collection of the Ottoman Documents at Gazi Husrev-beg's Library in Sarajevo

Summary

This paper presents twenty *iğāzat-namas* kept in the Collection of the Ottoman Documents at Gazi Husrev-beg's Library. With the exception of one *iğāzat-nama*, all the others are copies of manuscripts. The examined *iğāzat-namas* were written by different authors and published for different disciplines. Some of them are extremely valuable because of their illuminations or some other element that makes them unique. In addition to its constituent elements, the *iğāzat-nama* is a resource from which data can be collected for the study of the schooling system and education. Since some *iğāzat-namas* date from the 20th century, it is possible to analyse and monitor changes in educational regulations by means of certified copies of *iğāzat-namas*.

The aforementioned certified copies, which appeared at the beginning of the previous century, are a reflection of the need to harmonize the traditional forms of diplomas with the needs of the new times. In that sense, this paper interprets certifying as an integral part of the *iğāzat-nama*. The very fact that the publisher of the *iğāzat-nama* does not depart from its traditional form speaks in favour of the idea that the *iğāzat-nama* can be viewed as a separate literary genre. This faithfulness to the traditional form of *iğāzat-namas*, which was followed by its publishers, we can notice through the forms of *iğāzat-namas* with the blank space left for a student's name, as is the case in some *iğāzat-namas* in this paper. Therefore, an authentic copy of this form is oftentimes enriched with highly stylized, rhyming and rhythmic text. Due to its specificity, it is often a challenge for *iğāzat-nama* translators to convey all the values of the style and content in a translation into Bosnian.

We decided to base the processing, in accordance with the state of the *iğāzat-nama* and the available data, on a broad description of the external and internal appearance, as well as on the collected data on the content of the *iğāzat-nama*. Thus, we provided the most basic information such as: the name of the teacher, the name of the student, the type of the *iğāzat-nama*, the language, the library classification number, the number of sheets, the place of publication, the date of publication and dimensions.

Keywords: *iğāzat-nama*, *iğāza*, sanad, regesta, manuscript

Prilog 1 (Naslovni list sa unvanom idžazetname pod signaturom A-1232/TO)

Prilog 2 (Zadnja stranica idžazetname pod signaturom A-2261/TO sa pečatom izdavača i ovjerama)

هو
أولاً استغفار
٤
فاتحة شريف صلوات شريف سورة الم نشرح اخلاص شريف
٧ ١٠٠ ٩٩ ١٠١
دفعه فاتحة شريف صلوات شريف
٧ ١٠٠
اذنت واجزت لك فرائد الختم المنسوب الى ايات التقشيرة
يقال له الختم الحواجلكان يقرأ اولاً بعد الاستغفار سورة الفاتحة سبع مرات
مع البسملة والصلوة الشريفة مائة مرة وسورة الانشراح تسعاً
وسبعين مرة وسورة الاخلاص احدى والف مرة ثم سورة
الفاتحة سبع مرات والصلوة الشريفة على النبي صلى الله عليه وسلم
مائة مرة ويقرؤنه في مجلس واحد بلا فصل على اداب ووقار
وصحور وخشوع وان قرؤه مجتمعين فبسم الفاتحة الكتاب
والصلوة الشريفة وسورة الانشراح وسورة الاخلاص بعدد على
هذا الترتيب ويجزؤون القلوب في قرائت وبعد الزمان
يستعملون من الحلوات ما تيسر
حادي كرم
سرى

Prilog 3 (Idžazetnama pod signaturom A-3052/TO)

Prilog 4 (Naslovna stranica sa unvanom idžazetname pod signaturom A-3454/TO)